

Den bornholmske landbrugssektor - potentialer og barrierer for vækst

Rapport til Bornholms Vækstforum
September 2006

Indholdsfortegnelse

1	Sammendrag.....	3
2	Baggrund og formål.....	4
3	Metode.....	5
4	Nationale karakteristika ved jordbrugs- og fødevarerektoren.....	5
5	Den bornholmske landbrugssektor.....	6
6	Evaluering og status på "historiske" udviklingsprojekter.....	14
7	Nogle landbrugsvirksomheders forslag til den fremtidige indsats.....	21
	7.1 Generelle rammevilkår	21
	7.2 De fire vækstdrivere	23
	7.3 Landmændenes egne forslag til andre udviklingsinitiativer	26
8	Landbrugsklyngens forslag til indsatsområder.....	28
	8.1.1 Den animalske produktions særlige udfordringer	29
	8.1.2 Konsekvenserne af den fortsatte strukturudvikling	30
	8.1.3 Landbruget som råvareleverandør	31
	8.1.4 Landbruget som katalysator for erhvervsudvikling i landdistrikterne	31
9	Konsulentvurdering. Landbrug og regional udvikling.....	32
10	Litteraturliste	37

1 Sammendrag

Ifølge udkast til erhvervsudviklingsstrategi for Bornholm, udarbejdet af det midlertidige vækstforum, skal indsatsen koncentreres omkring en *klyngebaseret* udvikling med fokus på innovation, anvendelse af ny teknologi, iværksætteri og efteruddannelse. På Bornholm har landbruget, i lighed med landets andre yderområder, stadig en væsentlig betydning for både værdiskabelse og beskæftigelse, og derfor har Bornholms Vækstforum valgt at satse på landbruget som én blandt flere regionale kompetenceklynger.

På nationalt niveau er der ingen tvivl om at landbrugs- og fødevarersektoren udgør både den største og den mest velfungerende kompetenceklynge i dansk erhvervsliv. På Bornholm er det dog noget tvivlsomt om man kan tale om en kompetenceklynge inden for landbrugs- og fødevarerproduktion, idet der kun er tale om meget svagt udviklede samarbejdsrelationer mellem landbrug, fødevarer virksomheder og vidensinstitutioner. Landbrugserhvervet er imidlertid ganske velorganiseret, og beslutter "Bornholms Landbrug" at bruge organisatoriske og finansielle ressourcer på opgaven vil en sådan kompetenceklynge sandsynligvis kunne etableres. Bornholms Vækstforum har taget et første skridt til etablering af kompetenceklynger inden for det bornholmske erhvervsliv, men for at kunne realisere visionerne om at bringe bornholmsk landbrug i front med hensyn til innovation, kompetenceudvikling og anvendelse af informationsteknologi kræves en langt mere aktiv indsats fra de enkelte landbrugs side end i dag. Flere af disse landbrugsvirksomheder har i dag en størrelse og dermed et ledelsesmæssigt og økonomisk fundament, der gør dem i stand til på virksomhedsplan at arbejde målrettet med innovation og udvikling af nye forretningsområder. Der er imidlertid ikke tradition for, at de enkelte landbrug på denne måde involverer sig i udviklingsopgaver, og dette er nok den største hindring for opbygningen af lokal bornholmsk kompetenceklynge inden for landbruget.

Det bornholmske landbrugserhverv (landbrugsklyngen) opererer foreløbigt med en idé om, at den regionale erhvervsudviklingsindsats i relation til landbruget skal målrettes følgende indsatsområder:

- Den animalske produktions særlige udfordringer
- Konsekvenserne af den fortsatte strukturudvikling
- Landbruget som råvareleverandør
- Landbruget som katalysator for erhvervsudvikling i landdistrikterne
- Pleje af det bornholmske landbrugs image i relation til det øvrige samfund

Indenfor hvert af disse indsatsområder ønsker landbrugsklyngen at komme med konkrete forslag til initiativer.

For 10 år siden blev der også gennemført en analyse af udviklingsmuligheder for det bornholmske landbrugserhverv. Mange af de historiske forslag til udviklingsprojekter fik ikke udpeget en direkte hovedansvarlig, altså en organisation eller virksomhed der skulle have haft den økonomiske egeninteresse i realisering af projektet. Derfor har der manglet en drivende kraft, og mange af udviklingsprojekterne har på denne måde mere fået karakter af hensigtserklæringer eller ønsker til fremtiden. Blandt de forslag der blev foreslået den gang, og som det stadig er relevant at arbejde for, kan nævnes; (1) Udnyttelsen af den lave bornholmske salmonellafrekvens i markedsføringen af bornholmske produkter, og (2) Omstilling af dele af den bornholmske planteproduktion til produktion af højværdiafgrøder.

Her ud over peges der i nærværende rapport på en række konkrete initiativer der ville kunne hjælpe erhvervet i en mere innovativ retning: Bornholms Regionskommune bør i den udstrækning det er muligt arbejde for en smidigere sagsbehandling i forbindelse med VVM-redegørelser, og

kommunen bør på samme måde arbejde for at landdistrikter ikke glemmes i forbindelse med den løbende udbygning af internettet og mobilnettet på øen. I forbindelse med kommunes fremtidige erhvervsfremmeindsats bør det overvejes, om Erhvervscentret ikke i større udstrækning bør målrette nogle af deres aktiviteter imod landbruget?

Med hensyn til kompetenceudvikling bør det være en del af den kommende erhvervsudviklingsindsats for landbruget at støtte landbruget i at tiltrække specialistrådgivning fra den øvrige del af landet og at give bornholmske landmænd mulighed for at deltage i kurser og erfa-grupper i den øvrige del af landet. I relation til iværksætteri virker det som om landbrugets rådgivningstjeneste kan tilbyde de ydelser iværksætterne efterspørger. En forstærket indsats på iværksætterområdet kunne eventuelt målrettes forskellige former for mentorordninger. Det vil sige ordninger hvor iværksættere i en periode får mulighed for råd og hjælp fra mere erfarne kollegaer.

Erhvervet selv bør udnytte den styrkeposition Bornholm har opnået i relation til regional fødevareproduktion samt den mulighed øen har fået for at udvikle nye teknologier og forretningsområder i relation til det nye biogasanlæg. Endvidere bør ”Bornholms Landbrug” være opmærksom på den omlægning af EU’s landdistriktsprogram der bevirker, at der føres yderligere midler fra den traditionelle landbrugsstøtte over til generel landdistriktsudvikling. I den forbindelse bør foreningen overveje fordele og ulemper ved at tilbyde generel rådgivning til en bred vifte af virksomheder i landdistrikterne.

2 Baggrund og formål

Det midlertidige Vækstforum for Bornholm har udarbejdet et udkast til Erhvervsudviklingsstrategi for Bornholm. Heri arbejdes der ud fra en overordnet vision kaldet: ”Det unikke Bornholm – vækst via kreativitet og kvalitet”. Den overordnede vision ønskes realiseret gennem følgende indsatsområder:

1. En velorganiseret strategisk erhvervsudviklingsindsats
2. God trafikal tilgængelighed
3. Markedsføring af Bornholm
4. Styrkelse af uddannelsesniveaue
5. Styrkelse af virksomhedernes uddannelsesindsats
6. Tiltrækning af kvalificeret arbejdskraft
7. Klyngebaseret innovation
8. Styrket anvendelse af IKT i virksomhederne
9. En styrket iværksætterindsats

Det overordnede formål med denne analyse er at belyse landbrugserhvervets rolle i den fremtidige erhvervsudvikling på Bornholm, herunder specielt med fokus på hvordan den overordnede erhvervsudviklingsstrategi kan implementeres indenfor jordbruget.

På det mere detaljerede niveau er formålet med analysen:

1. At afdække generelle potentialer og barrierer for udvikling af bedrifterne indenfor den animalske produktion.
2. At vurdere status på tidligere igangsatte udviklingsprojekter indenfor den bornholmske landbrugssektor. Tilbage i 1996¹ blev der gennemført en undersøgelse der belyste udviklingsmulighederne for det bornholmske landbrug. I denne analyse foretages en vurdering af hvor langt man er kommet i forhold til denne plan, og rammerne for den fremtidige udvikling af den bornholmske landbrugssektor skitseres.
3. At opsamle og beskrive ideer til udvikling af den bornholmske landbrugssektor, primært baseret på input fra landbruget selv (både på organisations- og virksomhedsniveau).

3 Metode

Metodemæssigt bygger analysen på fire forskellige datakilder:

1. Officielle statistiske oplysninger om den bornholmske landbrugssektor. Der er overvejende tale om data fra Danmarks Statistik, dog til en vis grad regionaliseret på en måde der ellers ikke er offentlig tilgængelig. Dette materiale er suppleret med økonomi- og produktionsopgørelser indhentet direkte fra "Bornholms Landbrug"
2. Potentialer og barrierer for vækst på udvalgte bedrifter. Denne kortlægning bygger på landmændenes egne oplevelser af potentialer og barrierer for vækst. I alt seks bedrifter (tre svinebedrifter og tre mælkeproduktionsbedrifter) har medvirket i denne del af undersøgelsen.
3. Interview med politisk valgte repræsentanter fra "Bornholms Landbrug". Organisationen "Bornholms Landbrug" er involveret fordi erhvervsfremmeindsatsen rettet mod landbruget stort set udelukkende går via landbrugets eget rådgivningssystem. Dette skal ses i modsætning til de øvrige erhvervssektorer, hvor Bornholms Erhvervscenter har en langt mere aktiv rolle i erhvervsfremmeindsatsen.

Metodemæssigt er minianalysen bygget op efter samme koncept som den netop gennemførte analyse fra Teknologisk Institut – "Vækst på Bornholm – barrierer og potentialer" (Teknologisk Institut, 2006). Det betyder, at kortlægningen tager sit udgangspunkt i de samme faktorer (de såkaldte "vækst drivere"), som er omfattede af den Regionale Konkurrenceevne model udviklet for Erhvervs- og Byggestyrelsen. Det betyder en fokusering på følgende vækstdrivere:

- innovation
- menneskelige ressourcer
- informations- og kommunikationsteknologi
- iværksætter.

4 Nationale karakteristika ved jordbrugs- og fødevarerektoren

Historisk set er Danmark et landbrugsland, og selv om den beskæftigelsesmæssige betydning af erhvervet over en årrække har været faldende, så har erhvervet stadig overordentlig stor betydning for både værdiskabelse og eksport.

Den nationale kompetenceklynge på fødevarerområdet består af (1) den primære sektor, (2) forædlingssektoren, (3) den agroindustrielle sektor samt (4) den vidensproducerende sektor.

¹ Bornholms Landbrug: Analyse af rammebetingelser og udviklingsmuligheder, PLS/Rambøll management

Fødevarerektorens direkte og afledte beskæftigelse ligger på ca. 175.000 personer (Landbrugsrådet, 2006). Heraf er ca. 84.000 beskæftiget i den primære sektor og 74.000 i den forædlende sektor.

20 pct. af Danmarks samlede eksport kan endvidere relateres til fødevarerektoren, og 34 pct. af *samtlig*e danske virksomheder tilhører fødevarerklyngen (Monitor Group, 2006).

Produktionen af både råvarer, forædlede fødevarer og agroindustrielle produkter har altid oversteget forbruget i Danmark, og derfor har fødeerhvervet været underlagt ”globaliseringen” i kraft af sin store eksportafhængighed. Det er altså på ingen måde en ny situation for fødevarerehvervet at skulle håndtere en international konkurrencesituation.

Omkostningsniveauet i Danmark er højt, og derfor har fødevarerehvervet altid været optaget af hvordan viden kan udvikles, fastholdes og implementeres i produktionen, da det er forudsætningen for at bevare konkurrenceevnen.

Set i forhold til verdensmarkedet har Danmark en meget innovativ primær- og forædlingssektor, og via deres efterspørgsel efter højteknologiske varer og tjenesteydelser er der opstået en række følgevirkninger indenfor bl.a. processtyr, landbrugsmaskiner og salg af know how. En række offentlige og private vidensinstitutioner er direkte udsprunget af udviklingen i fødevarerehvervet. En række af de danske vidensinstitutioner på fødevarerområdet er blevet kendt for, i samspil med praktikerne i stalden eller med medarbejderne i virksomhederne, at udvikle og omsætte viden til ny produktion.

Via det tætte samarbejde mellem primær produktion, forædlingsvirksomheder, leverandører af teknologi og serviceydelser samt forskellige vidensinstitutioner udgør fødevarerehvervet i Danmark den største og mest velfungerende kompetenceklynge i dansk erhvervsliv (Monitor Group, 2006).

At der eksisterer en *national* kompetenceklynge indenfor fødevarerområdet er veldokumenteret og det er også ret tydeligt, at der flere steder i landet er opbygget regionale kompetenceklynger inden for afgrænsede dele af fødevarerehvervet. Sådanne regionale kompetenceklynger er som oftest bygget op i relation til større forædlingsvirksomheder og/eller større vidensinstitutioner.

Men om der også eksisterer en regional fødevarerklynge på Bornholm i relation til landbrug og fødevarerproduktion er måske mere tvivlsomt.

5 Den bornholmske landbrugssektor

I dette afsnit gives et overblik over den aktuelle situation i den bornholmske landbrugssektor. Der er i stor udstrækning tale om opdatering af de analyser der blev præsenteret i den såkaldte SWOT-rapport for Bornholm (Center for Regional- og Turismeforskning, 2004).

Som udgangspunkt kan man sammenfatte styrker og svagheder i den bornholmske fødevarer- og landbrugssektor i nedenstående punkter:

Styrker

- Bornholm er et godt og anerkendt brand. Det gælder også fødevarer fra Bornholm, der har et positivt image, blot de kommer fra Bornholm.
- Bornholm har igennem længere tid gjort en særlig indsats for at udvikle og afsætte regionale bornholmske produkter på fødevaremarkedet. Øen er således foran andre regioner i Danmark der har haft tilsvarende planer.
- Robuste (på grund af hurtig vandafstrømning) vandløb på Bornholm, der bevirker at vandløbene ikke, på samme måde som andre steder i landet, er truet på grund af landbrugsproduktionen.
- Der er på Bornholm blevet etableret et nicheslagteri, hvilket giver mulighed for slagting og forarbejdning af bornholmske nicheprodukter.

Svagheder

- Mono-struktur inden for afsætnings- og forarbejdningssektor. Dvs. hele sektoren er meget følsom over for eventuelle virksomhedslukninger.²
- Mange særprægede og miljøfølsomme naturtyper, der kan vanskeliggøre intensiv landbrugsproduktion i nærhed.
- Begrænsede og til dels sårbare grundvandsmagasiner på Bornholm, hvilket kan nødvendiggøre reguleringer af landbrugsproduktionen i disse områder.

Muligheder:

- Ændring i EU-landbrugsstøtteordninger vil marginalisere en række arealer, hvilket giver mulighed for anden (natur) anvendelse af arealerne.
- Øgede muligheder for at afsætte nicheprodukter på fødevaremarkedet. Interesse for alternative produkter fra mindre fødevarerproducenter.
- Bornholm har en særlig lav forekomst af salmonella sammenlignet med det øvrige land. Igennem flere år har der i relation til EU været arbejdet på at opnå godkendelse af et særligt salmonellakontrol program på svineslagteriet i Rønne. Lykkes dette lobbyarbejde vil det indebære nogle helt klart afsætningsmæssige muligheder for øens svineproducenter.

Trusler:

- Omstillingen af EU's støtteordninger gør det vanskeligt at opretholde en rationel mælkeproduktion i Danmark. Dette kan gøre det vanskeligt at skaffe nok mælk til at opretholde det bornholmske mejeri.
- Reduktionen i antallet af landbrugsbedrifter på øen har medført tilsvarende reduktioner inden for den bornholmske rådgivningssektor. Andre steder i landet er denne tilpasning blevet løst ved fusioner inden for rådgivningssektoren. På Bornholm er der fare for, at rådgivningsenhederne kommer under kritisk masse.
- Svineslagteriet på Bornholm er en del af Danish Crown og koncernens mindste slagteri. Produktionsomkostningerne er notorisk højere på Bornholm end i den øvrige del af koncernen. Dette indebærer i sig selv en risiko for den bornholmske svineproduktion

² Lukker mejeri eller slagteri, har landmanden ikke, som andre steder i landet, alternative afsætningskanaler. Endvidere er der efterhånden så få og store leverandører af råvarer til de fødevarerforædlende virksomheder, at også disse begynder at blive følsomme over for virksomhedslukninger i primærledet.

Struktur og miljøforhold i landbrugsproduktionen

Tabel 6.1. Antal landbrugsbedrifter i Danmark og på Bornholm

Hele landet	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Antal bedrifter	59.761	57.831	54.541	53.489	50.531	48.613	45.624	48.275
Samlet dyrket areal	2.671.850	2.644.048	2.646.982	2.675.566	2.665.507	2.657.706	2.645.304	2.589.347
Antal ha pr. bedrift	44,7	45,7	48,5	50,0	52,7	54,7	58,0	53,6
Arealindeks fra 1998	100	102	109	112	118	122	130	120
Bedriftsindeks fra 1998	100	97	91	90	85	81	76	81
Bornholm								
Antal bedrifter	791	784	743	703	606	636	586	624
Samlet dyrket areal	34.195	33.866	34.850	33.576	32.016	33.797	33.926	32.877
Antal ha pr. bedrift	43,2	43,2	46,9	47,8	52,8	53,1	57,9	52,7
Arealindeks fra 1998	100	100	108	110	122	123	134	122
Bedriftsindeks fra 1998	100	99	94	89	77	80	74	79

1): Når der kan registreres en mindre stigning i antallet af landbrugsbedrifter på Bornholm i 2005 hænger det sammen med en omlægning af EU's landbrugsstøtte! Denne omlægning har simpelthen fået en række helt små bedrifter, der ikke tidligere har været registreret som landbrugsbedrifter, til at lade sig registrere for at få adgang til de nye reviderede støtteprogrammer.

Strukturudviklingen, det vil sige sammenlægningen af landbrugsbedrifter, er forløbet overordentlig hurtigt på Bornholm i de seneste år. Bornholm har i årtier haft mindre bedrifter end landsgennemsnittet, men i 2002 nåede bedriftsstørrelsen op på landsniveau, jf. tabel 6.1. I perioden fra 1998 til 2004 er 26 % af de bornholmske landbrugsbedrifter forsvundet.

Hovedparten af de bornholmske bedrifter er deltidsbedrifter med planteproduktion. Husdyrproduktionen, der udgør hovedparten af erhvervets værdiskabelse, er – som det fremgår af tabel 6.2 - samlet på et langt mindre antal bedrifter.

Tabel 6.2 Husdyrbestanden efter område, enhed, art og tid

BORNHOLM	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Antal bedrifter								
Malkekøer ialt	72	102	109	87	81	71	62	59
Med søer	197	205	156	188	156	147	117	100
Med svin	304	331	277	302	306	258	205	193
Antal dyr (stk)								
Malkekøer ialt	4.770	5.605	6.260	5.447	5.525	5.112	4.763	5.205
Antal søer i alt	22.454	20.030	19.629	21.641	19.781	19.974	19.471	20.023
Antal Svin i alt	242.155	232.321	239.540	251.876	230.557	238.919	241.344	244.781

For at få et indtryk af koncentrationstendenserne inden for den animalske produktion giver det et endnu bedre indtryk at se på hvor mange (eller rettere hvor få) bedrifter der i dag står for hovedparten af den bornholmske landbrugsproduktion. Hovedparten af produktionen foregår nemlig på et relativt begrænset antal bedrifter, og den resterende produktion er så fordelt på et større antal mindre bedrifter. I tabel 6.3 er foretaget en opgørelse af hvor mange bedrifter der cirka står for ¾ af den bornholmske produktion, og det fremgår heraf, at 130 bedrifter står for en meget stor del af den samlede værdiskabelse i landbruget.

Tabel 6.3 Antal bedrifter der dækker cirka ¾ af den bornholmske produktion (2006)

Slagtesvin	73 % af prod. slagtesvin	69 bedrifter
Smågriseproduktion	72 % af søer	32 bedrifter
Mælkeproduktion	75 % af mælkeproduktion	29 bedrifter
I alt		130 bedrifter

Kilde: Oplyst fra Bornholms Landbrug, Svinerådgiver Stig Andersen og Kvægbrugskonsulent Jørgen Hansen

Udviklingen har således medført, at husdyrproduktionen er blevet koncentreret på ganske få bedrifter, men modsat det indtryk man muligvis kan få ved at følge debatten i dagspressen, har den samlede husdyrproduktion (målt på antal dyreenheder) på Bornholm været faldende over en længere årrække. Fra 2004 til 2005 er det samlede antal dyreenheder på Bornholm dog igen blevet udvidet en smule (1,6 pct.), og de foreløbige produktionstal for slagteriåret 2005/2006 (slagteriåret løber til udgangen af september måned) tyder på ca. 420.000 slagtninger. Dette skal ses i forhold til 414.000 slagtninger i 2004/2005, dvs. en udvidelse af slagtesvineproduktionen på 1,5 pct.

Der føres ikke statistik over produktionen af smågrise, men produktionen af smågrise overstiger behovet for grise til slagtesvineproduktionen. Ud fra antallet af søer skønnes "eksporten" af smågrise fra Bornholm til cirka 57 – 58.000 stk.

Der er for øjeblikket (september 2006) et par større udvidelser af smågriseproduktionen undervejs, og da der er problemer med at få lov til at etablere slagtesvineproduktion på Bornholm vil dette føre til stigende eksport i de kommende år. Da det koster omkring 30 kr. pr. gris at eksportere smågrise ligger det samlede tab for de bornholmske smågriseproducenter på omkring 1,7 mio. kr. årligt. Det samlede tab (manglende værdiskabelse) for det bornholmske samfund som følge af den manglende mulighed for at færdigproducere slagtesvin på Bornholm er dog langt større³.

Selvom Bornholm er en af de mere svineintensive regioner i Danmark, er øen dog, i relation til de gældende miljøregler, langt fra "fyldt op" endnu. Den samlede husdyrproduktion svarer til ca. 29.900 dyreenheder, og der er plads til at øge produktionen med yderligere ca. 15.900 dyreenheder (med den nuværende husdyrsammensætning), før der af miljømæssige hensyn ikke må tilføres mere husdyrgødning til de bornholmske marker. Teoretisk set er der således mulighed for at øge den bornholmske husdyrproduktion med op til 53 pct. I praksis er husdyrproduktionen imidlertid ikke jævnt fordelt over øen, og derfor har visse landmænd allerede i dag problemer med at finde den nødvendige jord til udbringning af husdyrgødningen (Planteavlslrådgiver Carsten Mouritsen).

Beskæftigelse inden for jordbrug og fødevarerproduktion

Den bornholmske beskæftigelse inden for fødevarerområdet fremgår af tabel 6.4. I 2005 var i alt 2.138 personer beskæftiget inden for landbrug og fødevarerproduktion. Dette svarer til godt 11 pct. af den bornholmske arbejdsstyrke. Den bornholmske beskæftigelse inden for disse erhverv er altså cirka dobbelt så høj som gældende for landet som helhed. Beskæftigelsen inden for forædling af fødevarer er noget svingende fra år til år. Generelt har både landbrugs- og fødevarerproduktion fået mindre beskæftigelsesmæssig betydning over de seneste år.

Landbruget er uden sammenligning den branche, der gennem de seneste mange år har haft den højeste produktivitetsudvikling overhovedet, hvad enten man ser på arbejdsproduktivitet eller den totale faktorproduktivitet. En afledt konsekvens heraf har været, at der er blevet flyttet betydelige arbejdsressourcer ud af erhvervet, og landbruget har derfor mistet betydning som beskæftigelsesskabende erhverv.

Som det fremgår af tabel 6.4 arbejder der i 2005 på landsplan godt 84.000 personer inden for jordbrug, og på Bornholm drejer det sig om godt 900 personer. Antal beskæftigede inden for erhvervet reduceres med ca. 3 pct. om året, og der er ikke noget der tyder på, at denne udvikling afdæmpes i de kommende år. Inden for de næste fem år kan beskæftigelsen i jordbruget på

³ Ovenstående betragtninger er alle baseret på oplysninger fra Svinerådgiver Stig Andersen

Bornholm derfor forventes reduceret med yderligere ca. 140 personer. I perioden fra 2002 til 2005 har der oven i købet været tale om en endnu større tilbagegang i beskæftigelsen indenfor både jordbrug, fiskeri og fødevarerforædling.

Tabel 6.4 Antal beskæftigede i fødevarerektoren

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Hele landet								
0109 Landbrug, gartneri og skovbrug	106.498	103.742	99.357	96.752	93.695	91.229	85.939	84.239
0500 Fiskeri	5.737	5.639	5.440	5.436	5.382	5.112	4.490	4.197
1509 Føde-, drikke- og tobaksvarerindustri	85.403	83.605	81.411	81.581	81.104	80.541	76.918	73.432
I alt	2.699.314	2.747.488	2.759.308	2.772.868	2.782.306	2.741.386	2.706.434	2.710.462
Beskæftigede i landbrug og fødevarerproduktion	197.638	192.986	186.208	183.769	180.181	176.882	167.347	161.868
Andel beskæftigede i landbrug og fødevarerproduktion	7,32%	7,02%	6,75%	6,63%	6,48%	6,45%	6,18%	5,97%
Bornholm	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
0109 Landbrug, gartneri og skovbrug	1.307	1.286	1.233	1.149	1.100	0	952	924
0500 Fiskeri	318	322	294	277	292	0	242	216
1509 Føde-, drikke- og tobaksvarerindustri	1.259	1.494	1.388	1.392	1.441	0	1.230	998
I alt	20.231	20.442	20.292	20.333	20.340	0	19.448	19.090
Beskæftigede i landbrug og fødevarerproduktion	2.884	3.102	2.915	2.818	2.833	NA	2.424	2.138
Andel beskæftigede i landbrug og fødevarerproduktion	14,26%	15,17%	14,37%	13,86%	13,93%	NA	12,46%	11,20%

Kilde: Danmarks Statistikbank: Beskæftigelse efter område, branche og tid.

Indtjening og produktivitet inden for branchen

Der har tidligere været gennemført analyser der har belyst indtjeningsforholdene inden for den bornholmske jordbrugs- og fødevarerektor (se bl.a. Hedetoft, 2003 samt Center for Regional- og Turismeforskning, 2006). Disse indtjeningsopgørelser har været baseret på nationalregnskabsdata, hvilket har haft den fordel, at branchens resultater umiddelbart har kunnet sammenlignes med andre branchers og andre regioners resultater. En væsentlig ulempe ved nationalregnskabsdata er dog, dels at de foreligger med en væsentlig forsinkelse, de nyeste data er således fra 2004, og dels er de opgjort på et overordnet (og dermed mindre præcist) niveau end branchens egne regnskabsdata.

Derfor er der foretaget en ny analyse med udgangspunkt i branchens egne regnskabsdata. Da en relativ stor andel af øens fuldtidslandmænd får ført regnskab via organisationen Bornholms Landbrug, har denne regnskabsdatabase været benyttet som udgangspunkt. Efterfølgende er der foretaget et estimat for heltidsbrugets samlede betydning for værdiskabelsen på Bornholm.

Tabel 6.5 Økonomiske resultater i Bornholms landbrug, 2005, bedriftsniveau

	Mælk	Søer	Sl.svin	Integreret	Alle
Antal regnskaber	31	16	6	11	106
Årskøer	97	-	-	-	29
Årssøer	-	427	-	263	98
Sl.svin, produceret	-	1.340	3.720	5.872	1.895
Ha	102	138	55	161	106
Normtime-indsats	3.892	6.886	2.061	6.540	3.833
Økonomiske nøgletal (i 1000 kr.):					
Omsætning	2.701	4.383	1.656	4.794	2.567
Indtjening før renter og afskrivninger	1.027	1.070	477	1.606	797
Indtjening efter skat og afskrivninger	569	216	115	589	275
Lønsum	216	643	16	518	243

Kilde: Landbrugets regnskabsdatabase. Alle data opgjort på bedriftsniveau. Databasen omfatter alle bedrifter der får ført driftsregnskab i "Bornholms Landbrug". Det er typisk kun heltidsbedrifter der får ført driftsregnskab

På den gennemsnitlige bornholmske fuldtidsbedrift (kolonnen "Alle") blev der således i regnskabsåret 2005 opnået et driftsresultat (indtjening efter renter og afskrivninger) på 275.000 kr.

Det er i princippet dette beløb der er til rådighed til aflønning af ejers arbejdsindsats og egenkapital. Til aflønning af ejer plus ansatte skaber hver bedrift en værditilvækst på 518.000 kr.

Tabel 6.6 Vurdering af regnskabsdatabasens dækningsgrad, 2005

I alt 106 regnskaber	Pr bedrift	I database (106 regn.)	Total population	Dækningsgrad
Årskøer	29	3.074	5.205	59,1%
Årssøer	98	10.388	20.023	51,9%
Sl.svin, produceret	1.895	200.870	414.000	48,6%
Ha	106	11.236	32.877	34,2%
Normtime-indsats	3.833	406.298		
Økonomiske nøgletal	1000 kr	Mio kr		
Omsætning	2.567	272,1		
Indtjening før renter og afskrivninger	797	84,4		
Indtjening efter renter og afskrivninger	275	29,2		
Lønsum	243	25,8		

Det ses således af tabel 6.6, at de 106 bedrifter der indgår i regnskabsdatabasen i runde tal dækker omkring halvdelen af den animalske produktion på Bornholm. Totalomsætningen på de bedrifter der indgår i regnskabsdatabasen udgør ca. 272 mio. kr. og indtjening efter renter og afskrivninger udgør 29.2 mio. kr. Den samlede værdiskabelse (aflønning af ejer og ansatte) udgør 55 mio. kr. for de bedrifter der indgår i databasen.

Men kan denne viden så bruges til at skønne om erhvervets samlede betydning for værdiskabelse og beskæftigelse på Bornholm? Nej, i princippet ikke. Dertil står der alt for mange bedrifter uden for databasen, men med alle mulige forbehold kan der lave en lille ”høker-beregning” der kan indikere heltidslandbrugets (landbrugsklyngens) betydning for den samlede værdiskabelse på Bornholm.

Der findes i alt 263 (2004) heltidsbedrifter på Bornholm (Danmarks Statistikbank). Såfremt det antages, at de alle har en omsætning og en indtjening der svarer til resultaterne fra de bedrifter der indgår i regnskabsdatabasen, kan der opstilles følgende regnestykke:

Tabel 6.7 Vurdering af heltidslandbrugets økonomiske betydning, 2005 (mio. kr.)

	Pr bedrift	I databasen 106 bedrifter	På Bornholm 263 bedrifter
Omsætning	2,567 mio. kr.	272 mio. kr.	675 mio. kr.
Indtjening efter renter og afskrivninger	0,275 mio. kr.	29 mio. kr.	72 mio. kr.
Lønsum + indtjening	0,518 mio. kr.	55 mio. kr.	136 mio. kr.

Hertil kommer værdiskabelsen på de mange bornholmske deltidsbrug.

Til sammenligning er jordbrugs- og fødevarersektorens indtjening nedenfor opgjort via nationalregnskabet angivet nedenfor. På grund af forskellige opgørelsesmetoder kan disse data ikke umiddelbar sammenlignes med branchens egne økonomiopgørelser. Som det fremgår af tabel 6.8

udgør bruttoværditilvæksten⁴ for den bornholmske fødevarer sektor omkring 580 mio. kr. i 2004, svarende til cirka 9 % af den samlede økonomiske værditilvækst på øen. Landbrugets samlede bidrag til den bornholmske værditilvækst udgjorde i 2004 i alt 144,4 mio. kr.

Tabel 6.8 Udvikling i den bornholmske bruttoværditilvækst, i fødevarer sektoren og i den samlede økonomi

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Landbrug	260.974.200	132.822.000	169.922.100	174.150.900	115.516.000	172.944.000	144.363.000
Fiskeri	156.241.800	201.570.500	169.126.500	162.594.200	117.770.500	128.549.000	140.777.000
Forarbejdning af fisk	143.647.200	241.518.800	226.322.500	177.887.400	161.562.200	166.223.000	162.524.000
Rest fødevarerforarbejdning	187.780.500	179.874.400	106.409.700	156.217.400	101.706.200	136.893.000	131.598.000
I alt	6.489.313.000	6.584.420.000	6.477.597.000	6.452.772.000	6.432.806.000	6.432.411.000	6.386.510.000

Kilde: Danmarks Statistik: Specialkørsel med udgangspunkt i nationalregnskab (Center for Regional og Turismeforskning, 2006)

I det foregående har fokus været på en beskrivelse af erhvervets situation her og nu. Men hvordan ser *udviklingsmulighederne* ud inden for de enkelte delsektorer af landbrugserhvervet? Med den fortsatte strukturudvikling, mere liberale markedsvilkår og stigende krav fra samfundet vedrørende miljø, dyrevelfærd og fødevarer sikkerhed, vil der også i de kommende år blive stillet store krav til landbrugets tilpasningsevne.

Mælkesektoren

Inden for landbrugsproduktionen har især mælkesektoren været under pres. Omlægning af EU's landbrugsstøtte har i stor udstrækning ramt netop denne sektor, men faldet i afregningspriserne til landmanden har dog ikke været så stort som man forventede inden omlægningen af støtteordningerne. I perioden fra 2000 til 2005 er den gennemsnitlige afregningspris for mælk til landmanden reduceret med 11 pct. I samme periode er prisniveauet for landbrugets produktionsfaktorer steget med godt 8 pct.

Antallet af køer på Bornholm har været konstant faldende over en årrække, men i de senere år har den samlede bornholmske mælkekvote (der regulerer erhvervets muligheder for at producere) været stigende. På trods af dette har mejeriet gennem flere år suppleret den bornholmske mælkeleverance med opkøb af mælk i Skåne, dette er sket for at opnå en bedre kapacitetsudnyttelse af det bornholmske mejeri. For øjeblikket (september 2006) indkøbes der på grund af prisforholdene ikke mælk i Sverige og dette fører selvkært til en dårligere udnyttelse af det bornholmske produktionsanlæg.

Der er ingen tvivl om, at der hviler et stort tilpasningspres på landets mælkeproducenter, og koncentrationen af mælkeproduktionen på færre bedrifter foregår for øjeblikket i et voldsomt tempo. Det er for øjeblikket dansk mælkeproduktion der har den hurtigste strukturudvikling i Europa.

Svinesektoren

Svineproduktionen har i landet som helhed været under ekspansion i de senere år. På Bornholm har produktionen af slagtesvin dog, som tidligere nævnt, ligget nogenlunde konstant i en længere årrække. Svinesektoren påvirkes ikke i samme grad af EU-reformen som mælkesektoren, da svinesektoren i det store hele opererer på et relativt frit marked.

⁴ Bruttoværditilvæksten defineres som produktionsværdien minus direkte forbrug i produktionen minus forbrug af fast realkapital (renter og afskrivninger). I princippet er det således det beløb, der er til rådighed til aflønning af den indsatte arbejdskraft.

Overordnet set forventer branchen en udvidelse af den danske svineproduktion med 10–12% over de næste fem år, og umiddelbart ses der ingen grund til, at Bornholm ikke skulle få den samme udvikling. På den baggrund kan den årlige produktion forventes øget med 40–48.000 flere svin over de kommende år. Samtidig vil produktionen blive samlet på stadig færre bedrifter, hvilket vil stille stadig større krav om begrænsning af lugtgenerne til omgivelserne. Biogasanlæg ved Åkirkeby vil givet føre til færre lugtgener i forbindelse med udbringning af gyllen, men der er stadig brug for nye teknologiske løsninger til reduktion af lugten fra staldene. Selvom produktionen samles på stadig færre bedrifter vil det sandsynligvis blive mere almindeligt, at produktionen af miljømæssige og smitemæssige årsager placeres på flere ejendomme inden for rammerne af den samme bedrift.

Fjerkræsektoren

For så vidt angår kyllingeproduktionen er også denne branche under et meget direkte pres fra konkurrerende produktion i især Sydamerika, hvilket over en årrække har ført til en skuffende indtjening i branchen. Den bornholmske kyllingesektor er endvidere meget lille, hvilket resulterer i en indbyrdes meget stor afhængighed blandt de forskellige aktører. Beslutter blot én af kyllingeproducenterne eller den sædvanlige leverandør af daggamle kyllinger eller foder at ville stoppe, vil det bringe overlevelsen af det samlede produktionssystem i fare.

Burægsproduktionen udfases definitivt i 2012. Hvorvidt der efter denne dato vil være basis for en fortsat konsumægproduktion i Danmark er behæftet med nogen usikkerhed.

Planteproduktionen

Der er kun ganske få specialiserede planteavlsbedrifter, der har landbrug som hovederhverv. På den anden side har alle landbrug i et eller andet omfang planteproduktion på deres bedrifter.

Helt overordnet vil den gennemførte afkobling af arealstøtten⁵ medføre, at flere arealer marginaliseres, dvs. tages ud af traditionel landbrugsproduktion. Dette vil åbne op for nye former for planteproduktion og afgrødevalg, og forskellige former for non-foodproduktion (med de nuværende meget høje oliepriser udgør bio-energi et nyt interessant område) kan eventuelt blive konkurrencedygtige.

De faldende priser på traditionelle landbrugsafgrøder medfører et yderlige pres for at reducere omkostningerne i planteproduktion. Der er en meget stor spredning i maskinomkostningerne fra bedrift til bedrift (en forskel i maskinomkostningerne på fra 1500 til 3500 kr/ha), og mange landmænd vil med fordel kunne udlicitere deres planteproduktion.

Vandmiljøplan III, der er gældende i perioden fra 2005 til 2015 har ført til nye stramninger i udnyttelsen af N og P. På pesticidområdet har landbruget for øjeblikket (2006) vanskeligt ved at leve op til kravene i pesticidhandlingsplanen, og det er sandsynligt at der politisk vil blive gennemført yderligere stramninger på dette område. Endelig betyder EU's vandrammedirektiv, at der sker en regional udpegning af følsomme områder. Alt i alt en række indgreb, der vil føre til en fortsat reduktion af planteavlens rentabilitet. I de områder der er udpeget til habitatområder og muligvis også i de områder, der grænser op til disse habitater, kan der blive tale om vidtgående indgreb i dyrkningssystemerne. I nogle tilfælde vil restriktionerne formentlig betyde, at arealer og bygninger ikke længere kan bruges til landbrugsproduktion. Af hensyn til den fortsatte udvikling i landdistrikterne er det væsentligt, at det offentlige og erhvervet i fællesskab arbejder for at finde alternativ anvendelse af de frigjorte ressourcer.

⁵ Tidligere var landbrugsstøtten (hektartilskuddet), afhængig af at der foregik en landbrugsmæssig produktion. Nu gives støtten som en produktionsuafhængig støtte.

En bornholmsk kompetenceklynge??

Som omtalt i kapitel 4 udgør landbruget og fødevarerektoren på nationalt niveau i høj grad en kompetenceklynge. Men giver det altid mening at tale om regionale kompetenceklynger inden for fødevarerhvervet, og giver det specifikt mening at tale om en kompetenceklynge inden for landbrugs- og fødevarereproduktion på Bornholm? Det er jo ikke i sig selv tale om en klynge, blot fordi der er mange virksomheder i en branche lokaliseret i den samme region. Før man kan tale om en klynge, skal der være tale om et samarbejde mellem virksomheder inden for samme segment, mellem forskellige segmenter og mellem vidensinstitutioner og erhvervet. I regi af dette samarbejde skal der udvikles nye produkter, nye produktionsprocesser eller slet og ret blot "nye måder at gøre tingene på", før man kan tale om en kompetenceklynge

Umiddelbart kan man derfor ikke sige, at der eksisterer en sådan kompetenceklynge på Bornholm. De enkelte landbrugsbedrifter indgår ofte i såkaldte "erfa-grupper" med andre landbrugsbedrifter. Disse erfa-grupper tjener som ramme for udveksling af viden og erfaringer, men der er altid tale om en landmand-til-landmand relation eller en konsulent-til-landmand relation. De enkelt landbrug har kun i ganske få tilfælde direkte forbindelser til aftagerne af deres produkter⁶ og der er også kun få kontakter mellem de enkelte landbrug og forskellige vidensinstitutioner.

Landbruget er generelt gennemorganiseret, og så godt som alle øens aktive landmænd er medlem af organisationen "Bornholms Landbrug". Denne organisation varetager erhvervets politiske interesser og er samtidig ansvarlig for en stor del af den virksomhedsrettede rådgivning. Organisationen er dog – i lighed med størstedelen af erhvervslivets øvrige interesseorganisationer - meget brancheorienteret. Organisationen fokuserer på at bringe den nyeste landbrugsfaglige viden ud til medlemmerne (via konsulenttjenesten) og på at varetage medlemmernes politiske interesser i relation til eksempelvis regionskommunen eller organisationen Dansk Landbrug. Organisationen Bornholms Landbrug har imidlertid ikke hidtil set det som sin opgave at knytte kontakter mellem eksempelvis de fødevarerforædlende virksomheder og de enkelte landbrug, eller mellem vidensinstitutioner (som eksempelvis Landbohøjskolen, DTU eller Dansk Jordbrugsforskning) og de enkelte landbrug, så heller ikke på denne led kan man tale om en kompetenceklynge.

6 Evaluering og status på "historiske" udviklingsprojekter

Før der foretages en opsamling og beskrivelse af ideer til udvikling af den bornholmske landbrugssektor kan det være hensigtsmæssigt at træde et skridt tilbage, og se på hvorledes det er gået med de udviklingsprojekter der tidligere er blevet foreslået inden for den bornholmske landbrugssektor. Hvad er der blevet ud af disse initiativer, og er der elementer der kan bygges videre på i eventuelle nye udviklingsinitiativer?

I rapporten "*Bornholms Landbrug: Analyse af rammebetingelser og udviklingsmuligheder*" (PLS-Consult, 1996) blev der opstillet en liste med 21 projektforslag der skulle være med til at sikre udvikling af den bornholmske landbrugssektor. Forslagene var baseret på input fra en række af

⁶ Formelt set er de enkelte landmænd via andelsselskaberne medejere af en stor del af den fødevarerforædlende sektor, og på den måde er der selvfølgelig en tæt forbindelse. Den reelle kontakt er imidlertid ganske begrænset. Slagteri og mejeri udvikler bestandigt nye produkter, men det sker ikke i samarbejde med landmændene og det er ikke noget der kræver brug af de ressourcer landbruget besidder. På den måde er det vanskeligt at tale om en tæt forbindelse eller en kompetenceklynge.

erhvervets aktører. Nedenfor oplistes de forskellige forslag. Vurderingen af de forskellige forslags aktuelle status er gennemført i samarbejde med bestyrelsen for Bornholms Landbrug.

1. Markant udvidelse af svineproduktionen på Bornholm

Formålet med projektforslaget var at øge den bornholmske svineproduktion med cirka 150.000 slagtesvin om året for på denne måde at forøge værdiskabelsen og beskæftigelsen på øen. Siden projektforslaget blev fremlagt har produktionen (antal slagtninger) af svin ligget på et stabilt niveau og samtidig er der sket en markant koncentration af produktionen. Via EU-midler er der i den mellemliggende tid også givet støtte til modernisering af slagteriet (for at kunne bibeholde en rentabel slagteridrift på Bornholm).

Hverken det offentlige eller landbrugets organisationer har imidlertid direkte indflydelse på beslutninger om udvidelse eller indskrænkning af produktionen på de enkelte bedrifter. Derfor kan man ikke tale om et projektforslag i gængs forstand, idet ingen person eller organisation kan påtage sig det direkte ansvar for at projektet realiseres. Da ”projektet” ikke er operationaliserbar kan det blot betragtes som en hensigtserklæring.

2. Multi-site produktion på Bornholm

På forslagstidspunktet var der tale om en ny produktionsform, hvor dele af svineproduktionen blev fordelt på flere fysisk adskilte produktionsenheder (soproduktion et sted, smågriseproduktion et andet sted og slagtesvineproduktion et tredje sted). Samtidig var det en del af ideen at produktionsenhederne kunne placeres på juridisk adskilte produktionsenheder.

Strukturudviklingen har i og for sig overhalet projektforslaget. I dag er det meget almindeligt at de store landbrugsbedrifter har produktionen spredt på flere forskellige ejendomme. Den fysiske spredning af produktionen gennemføres altså som regel inden for samme bedrift.

Forslaget er ikke længere aktuelt.

3. Udvikling af koncepter for bedriftsfællesskaber

Driftsfællesskaber var – da rapporten over udviklingsmuligheder for det bornholmske landbrug blev udarbejdet i 1996 – en forholdsvis ny og ukendt organisationsform. I mellemtiden er organisationsformen blevet, om ikke udbredt, så dog en veletableret og anerkendt organisationsform. Lovgivningsmæssigt er organisationsformen på de fleste områder anerkendt på linie med selvejet.

Der er ikke brug for en videreudvikling af konceptet og forslaget er derfor ikke længere aktuelt.

4. Udvikling af Ø-staldsystem (demonstrationsprojekt)

Der er tale om et staldsystem der ikke længere benyttes.

Forslaget er ikke længere aktuelt

5. Antoniusproduktion

Slagteriselskabet har indstillet produktionen af denne specialgris

Forslaget er ikke længere aktuelt

6. Etablering af økologisk svineproduktion

Efterspørgslen efter økologisk svinekød har hidtil vist sig at være meget begrænset. For at sikre en rimelig rationel slagteridrift har slagteriselskaberne valgt at samle de økologiske slagtninger

på ganske få slagterier herhjemme. Såfremt der kan etableres en økologisk svineproduktion på Bornholm vil produktionsomfanget være så begrænset at de slagtede grise skal forædles af Håndværksslagteren.

Beslutning om eventuel etablering af økologisk svineproduktion er dog (i lighed med beslutning om etablering af eventuel konventionel svineproduktion) ikke en opgave for hverken det offentlige eller landbrugets organisationer. Forslaget kan derfor ikke betragtes som et egentligt udviklingsprojekt.

7. Uddannelsesprogram for svineavlere og deres medhjælpere

Den oprindelige PLS-rapport pegede på et generelt behov for uddannelse og opkvalificering af driftsledere og medhjælpere i det bornholmske landbrug. Især ledelse og miljøforhold blev dengang fremhævet som områder hvor der var behov for efteruddannelse.

Efteruddannelse er lige så relevant nu som dengang, men indsatsen skal selvfølgelig konkretiseres og derefter kan ”opkvalificering af de menneskelige ressourcer” i en eller anden udstrækning indgå i den kommende erhvervsudviklingsindsats for Bornholm.

8. Inspiration til bestyrelserne for fødevarer virksomhederne

Forslaget gik i sin grundsubstans ud på at supplere bestyrelserne i de andelsejede virksomheder med personer med en anden faglig baggrund end landbrug for på denne måde at få ”nye tanker” ind i bestyrelsesarbejdet.

De er dog de pågældende virksomheder der beslutter hvorledes de ønsker at rekruttere medlemmer til deres bestyrelser, og selvom forslaget måske stadig er relevant, så anses det ikke for en offentlig erhvervsudviklingsopgave at medvirke i sådanne projekter

9. Sikring af øget konkurrence (på grovvareområdet)

BAF havde gennem en længere årrække en reel monopolstatus på Bornholm. Den manglende konkurrence indebar en risiko for ineffektivitet og for høje priser.

BAF havde svært ved at klare konkurrencen og er i den mellemliggende periode blevet fusioneret med DLG og der er efterfølgende blevet gennemført omfattende rationaliseringer i den bornholmske afdeling.

Først BAF og siden DLG udsættes også for konkurrence fra 3 – 4 konkurrerende indkøbsforeninger og handelsselskaber. Nogle af øens største landbrugsbedrifter er aktive i disse foreninger og selskaber, og de er med til at sikre en mere effektiv konkurrence på grovvareområdet i dag.

Det vurderes ikke, at der for øjeblikket er brug for erhvervsudviklingsinitiativer der kan sikre konkurrencen på grovvareområdet.

10. Vurdering af rentabilitet ved egen foderblanding

Forslaget var foranlediget af den manglende konkurrence på grovvareområdet tilbage i 1996.

En række af øens større bedrifter har i den mellemliggende periode investeret i egne foderblandingsanlæg, og dette i kombination med de nye indkøbsforeninger bevirker, at der ikke er noget behov for – som led i erhvervsudviklingsstrategien – at belyse rentabiliteten ved forskellige foderløsninger.

11. Bornholmergrise – garanteret salmonellafri

Bornholm har gennem en længere årrække haft en lavere forekomst af salmonella end resten af landet. Dette gælder både for svin og fjerkræ. I PLS-rapporten blev der stillet forslag om at udnytte dette faktum i markedsføring af produkter fra Bornholm.

Efterfølgende har man, med bistand fra Danske Slagterier, søgt at få det bornholmske salmonella-program EU-godkendt på samme niveau som det svenske salmonella-program (med tilsvarende adgang til det svenske marked). På trods af flere års lobbyarbejde er det imidlertid stadig ikke lykkedes at opnå en sådan en godkendelse.

På nationalt niveau fører Danmark for øjeblikket (september 2006) en meget aktiv strategi for i relation til EU at opnå en anerkendelse af den relativt lave salmonellafrekvens i Danmark, med tilsvarende rettigheder til at indføre handelsmæssige begrænsninger.

Det anbefales at Bornholms Landbrug politisk følger dette arbejdet meget nøje, med det formål – om muligt – at opnå en specifik anerkendelse af det bornholmske salmonellaprogram.

12. Uddannelsesprogram for kvægbedrifter

Den oprindelige PLS-rapport pegede på et generelt behov for uddannelse og opkvalificering af driftsledere og medhjælpere i det bornholmske landbrug. Især ledelse og miljøforhold blev dengang fremhævet som områder hvor der var behov for efteruddannelse.

Efteruddannelse er lige så relevant nu som dengang, men indsatsen skal selvfølgelig konkretiseres og derefter i en eller anden udstrækning indgå i den kommende erhvervsudviklingsindsats for Bornholm.

13. Etablering af økologisk mælkeproduktion

Siden forslaget blev stillet i 1996 er der etableret en økologisk mælkeproduktion på Bornholm. Der er dog tale om en nicheproduktion der primært skal forsyne det bornholmske marked med økologisk konsummælk. I en periode har fem mælkeproducenter været tilsluttet. Bedrifterne bliver hele tiden større, og efterspørgslen efter økologisk mælk er begrænset. Derfor findes der i dag kun en bedrift der leverer økologisk mælk til mejeriet.

Økologisk produktion foregår i dag primært på markedsbetingelser og der vurderes ikke at være behov for et særligt bornholmsk initiativ på området.

14. Udvidelse af produktion af salmonellafri Bornholmerhaner

Forslaget er stadig aktuelt, og forsøget på at opnå anerkendelse af den særlig lave bornholmske salmonellastatus bør indgå i den nye erhvervsudviklingsstrategi for Bornholm, jf. bemærkningerne under punkt 11.

15. Modernisering af kyllingslagteri

Forslaget fra PLS gik ud på, at der skulle foretages en modernisering af slagteriet, således at der i større udstrækning kunne foretages en forædling af de bornholmske kyllinger. I den mellemliggende periode er slagteriet gentagne gange blevet moderniseret med tilskud fra forskellige offentlige ordninger. Der er dog stadig tale om en meget lav grad af forædling på det bornholmske slagteri, og i forbindelse med, at slagteriet over den seneste årrække har fået en stadig løsere tilknytning til Danpo A/S er der åbnet op for udvikling og markedsføring af nye produkter fra det bornholmske slagteri.

Støtte til modernisering af de fødevareforædlende virksomheder på Bornholm kan indgå i den kommende erhvervsudviklingsstrategi hvis Vækstforummet finder det hensigtsmæssigt, men om det er en optimal anvendelse af regionale udviklingsmidler må bero på en nærmere analyse.

16. Udvidelse af rugeægsproduktionen

Rugeægsproduktionen på Bornholm er indstillet. Forslaget er ikke længere aktuelt.

17. Omlægning af planteavlsproduktion til højværdiproduktion

I rapporten fra PLS blev det anbefalet at omlægge en del af den bornholmske produktion af foderbyg og foderhvede til produktion af maltbyg og brødhvede. Siden publicering af rapporten er det stort set gået modsat, idet produktionen af både maltbyg og brødhvede er blevet reduceret. De restriktive danske gødningsnormer gør det vanskeligt at opnå en tilstrækkelig kvalitet af brødhvede.

Det er dog stadig aktuelt at finde alternativer til produktion af standard foderkorn, for på denne måde at skaffe en øget værditilvækst i den vegetabilske produktion. I dag vil sådanne bestræbelser dog snarere gå i retning af frøproduktion eller produktion af non-food afgrøder. En indsats indenfor disse områder kan indgå i den kommende erhvervsudviklingsstrategi.

18. Forstærket rådgivning indenfor nicheproduktion

PLS-rapporten anbefalede en forstærket rådgivning indenfor nicheproduktion. Igennem et par årtier har der også på Bornholm været satset meget på rådgivning til forskellige former for nicheproduktion inden for landbruget. Organisatorisk har denne rådgivning på Bornholm været placeret i LUIC (Landbrugets Udviklings og Innovations Center) og på landsplan i den såkaldte Pionertjeneste under Landbrugets Rådgivningscenter i Århus. Begge organisationer er imidlertid nedlagt⁷ og fra Bornholm ydes der i dag ikke rådgivning til nicheproducenter.

Nicheproduktion tjener ofte som en form for rugekasse for udvikling af ideer der efterfølgende kan overføres til landbruget som helhed. På landsplan kan teknologier til reduktion af pesticidanvendelsen samt forskellige former for alternativ energi nævnes som eksempel på projekter der er startet som ”græsrodsforskning” og som efterfølgende har fået langt bredere anvendelse i og udenfor landbruget. På Bornholm er det især inden for udvikling af regionale fødevarer, at Bornholm er på forkant med udviklingen i det øvrige land. Med undtagelse af produktion af bornholmsk lam har udviklingen af bornholmske kvalitetsfødevarer dog kun i meget begrænset omfang involveret den primære sektor – forstået på den måde, at selve landbrugsproduktionen har skullet tilrettelægges på en anden måde end man ellers ville have gjort.

Det skal medgives, at gode finansieringsmuligheder fra diverse EU-fonde har haft afgørende betydning for den bornholmske satsning på udvikling af forskellige former for nicheproduktion. Når det kommer til satsning af egne midler, i form af arbejdstid og kapital, har indsatsen været mere begrænset.

Også i det kommende landdistriktsprogram fra 2007 vil der blive satset på diversificering af den økonomiske aktivitet i landdistrikter. Bornholm har her mulighed for at udnytte de rådgivningskompetencer der over en årrække er opbygget, og området kan inddrages i den kommende erhvervsudviklingsstrategi på landbrugsområdet.

⁷ I hvert fald yder de to organisationer ikke længere rådgivning til nicheproducenter.

19. Fremme af optimal landbrugspraksis (reduceret udvaskning)

Bornholm havde, i modsætning til resten af landet, problemer med stigende udvaskning af næringsstoffer i den sidste del af 1980'erne og den første del af 1990'erne. På den baggrund vurderede det daværende Bornholms Amt halvdelen af Bornholms grundvandsforsyning som truet af nitratforurening. Dette var baggrunden for, at det i PLS-rapporten blev anbefalet at gøre en speciel bornholmsk satsning for at reducere miljøbelastningen fra den traditionelle landbrugsproduktion. I den mellemliggende periode har nationale tiltag, så som Vandmiljøplan og Pesticidhandlingsplaner medført en generel reduktion af landbrugets miljøbelastning.

Generelt vurderer Bornholms Regionskommune heller ikke længere, at grundvandet er truet af den bornholmske landbrugsproduktion. Overvågningsprogrammet for Grundvand (Bornholms Regionskommune, 2005) indikerer, at forekomsten af nitrat i grundvandet har været svagt faldende i perioden mellem 1989 og 1994 (i 96% af vandprøverne ligger nitratinholdet under detektionsgrænsen). Indholdet af pesticider og nedbrydningsprodukter heraf har også været svagt faldende i den betragtede periode, og i 98% af prøverne ligger indholdet under detektionsgrænsen).

Selvfølger er det både fornuftigt og hensigtsmæssigt at overvåge tilstanden af det bornholmske grundvand, men dette sker som led i det nationale overvågningsprogram (NOVANA 2004). Det vurderes ikke længere nødvendigt at gennemføre en speciel bornholmsk indsats til sikring af grundvandet

20. Etablering af fælles biogasanlæg

Projektforslaget er netop nu under realisering. Biogasanlægget forventes at kunne levere gas i løbet af efteråret 2006.

Der er tale om det offentlige udviklingsprojekt, der i den seneste årrække har haft allerstørst betydning for landbruget på Bornholm.

Levering af gylle til anlægget bygger på frivillighed. Set fra de enkelte leverandørers side er den væsentligste effekt af at tilslutte sig biogasanlægget, at der opstår mulighed for at føre gødning og dermed næringsstoffer bort fra ejendommen. Specielt denne effekt af biogasanlægget tillægger mange landmænd en meget stor betydning for derved opnår de tilsluttede bedrifter enten mulighed for at udvide husdyrproduktionen uden samtidig at skulle udvide deres jordtilliggende eller også får de i højere grad balance mellem husdyrproduktionen og det areal der hører til deres respektive bedrifter.

Det forventes, at biogasanlægget vil have den fordel, at der vil blive færre lugtgener forbundet med udkørsel af den afgassede gylle. På den anden side er det muligt, at der vil opstå lugtgener for de borgere der bor tæt på det nye biogasanlæg.

Specielt i opstartsfasen må der forventes problemer med rent teknisk at få anlægget til at fungere. Det er i hvert fald erfaringen fra en lang række af landets øvrige biogasanlæg.

Det anbefales, at en fortsat udvikling af biogasanlægget kommer til at stå centralt i den regionale udviklingsstrategi på landbrugsområdet, idet der her er tale om et anlæg der giver Bornholm mulighed for aktivt at tage del i udvikling af nye teknologier der kan komme øens landmænd til gavn.

21. Oprettelse af børser for husdyrgødning

Forslaget er teoretisk set stadig interessant. Bestyrelsen for Bornholms Landbrug oplyser dog, at man både på Bornholm og andre steder i landet har forsøgt at organisere forskellige former for børser, men praksis viser, at der ikke er den store interesse for ordningerne.

Derfor mener erhvervet, at forslaget ikke længere er aktuelt.

Det kommende biogasanlæg vil i en vis udstrækning komme til at virke som en ”børs” for husdyrgødning idet der i en vis udstrækning vil ske en formidling af næringsstoffer fra husdyrproducenter til planteproducenter.

Opsummering på status på historiske udviklingsprojekter

Mange af de 21 såkaldte udviklingsprojekter har ikke haft en direkte hovedansvarlig, altså en organisation eller virksomhed der har haft en økonomisk egeninteresse i realisering af projektet. De fleste af projekterne har derfor manglet en drivende kraft, og projekterne har på denne måde mere fået karakter af hensigtserklæringer eller ønsker til fremtiden.

Med lidt god vilje kan man sige, at tre af de 21 forslag er blevet realiseret. Det drejer sig om:

Sikring af øget konkurrence på grovvareområdet (forslag 9)

Modernisering af kyllingeslagteri (forslag 15)

Etablering af fælles biogasanlæg (forslag 20)

Bladt de 21 udviklingsforslag er der to der stadig er relevante, og som samtidig er så konkrete at de kan defineres som egentlige projekter. Det drejer sig om:

- Udnyttelse af Bornholms særligt lave salmonellafrekvens og

- Omlægning af en del af planteavlproduktionen til højværdiprodukter

Disse to forslag vil indgå i de afsluttende forslag til indsatsområder

7 Nogle landbrugsvirksomheders forslag til den fremtidige indsats

Indholdet i dette afsnit er baseret på interview med ejerne af seks større landbrugsbedrifter på Bornholm – tre svinebedrifter og tre kvægbedrifter. Kriteriet for udvælgelsen af de 6 landmænd⁸ har været, at der har skullet være tale om ekspansive animalske fuldtidsproducenter. Denne type af landmænd er relativt ofte i kontakt med det offentlige system og forventes derfor at have markante meninger om den offentlige service og kontrol samt forslag til hvad der eventuelt kan ændres i systemet.

7.1 Generelle rammevilkår

Bornholms Regionskommune har politisk eller administrativ indflydelse på nogle af de vilkår for erhvervsudøvelse som de bornholmske landbrugsvirksomheder er underlagt, mens andre vilkår udgør de nationale rammevilkår og som sådan er de uden for bornholmsk indflydelse. I praksis kan det nogen gange være vanskeligt at holde disse to forhold adskilt og frustration over en national lovgivning kan i så fald nemt overføres til de lokale administratorer.

⁸ De seks landmænd er: Niels Koefoed, Bækkegård (svin); Niels Koefoed, Skovsholm (svin); Jesper Koefoed, Spageregård (svin); Andreas Ipsen, Munkhøj (kvæg); Jens-Axel Hjorth-Larsen, Sosegård (kvæg) samt Søren Folkmann, Tornegård (kvæg)

Bornholms Regionskommune har selvklart kun begrænset indflydelse på den erhvervspolitiske lovgivning der udgør en væsentlig del af rammebetingelserne for erhvervet. Til gengæld har kommunen indflydelse på, hvorledes denne lovgivning administreres, samt på hvorledes den daglige kontakt mellem erhvervsliv og kommune organiseres. I forbindelse med landbrugsproduktion er det især miljølovgivning og planlovgivning der regulerer erhvervsudøvelsen, og som derfor selvklart også udløser de mest markante meninger.

VVM-redegørelser og VVM-Screeninger

Såfremt en bedrift udvides til over 250 Dyreenheder er der krav om at der skal gennemføres en VVM-redegørelse. For øjeblikket (september 2006) er der kun gennemført 7 redegørelser på Bornholm og der er 14 redegørelser under behandling (Planteavlskonsulent Lone Jensen). De hurtigste sager har været behandlet på godt 14 måneder, men der er også sager der har taget over to år.

Generelt er det absolut i forbindelse med VVM-redegørelser, at de medvirkende landmænd har udtrykt de største frustrationer. Det er selvklart meget demotiverende for en landmand der er klar til at gå i gang med en produktionsudvidelse, at en sagsbehandling kan tage over to år.

Landmændenes frustrationer var i de færreste tilfælde rettet mod de ansattes administration af reglerne, men mere mod et regelsæt der er så kompliceret, at sagsbehandlingen trækkes i langdrag samtidig med, at det ikke er usædvanligt at landmandens udgifter til rådgivningsbistand i forbindelse med en VVM-redegørelse nemt kan beløbe sig til over 100.000 kr.

Der er mange årsager til den langsomme sagsbehandling. Som led i en VVM-redegørelse skal der laves en miljøvurdering af nærliggende naturlokaliteter. Dette kræver en besigtigelse der typisk kun kan gennemføres i perioden maj til august. Kommer ansøgningen på et "forkert tidspunkt" kan man derfor risikere, at den alene af den grund kommer til at ligge stille i mange måneder. Ønsker landmanden efter ansøgningstidspunktet at ændre i projektet kan det også være med til at forsinke sagsbehandlingen og endelig kan mangelfulde ressourcer hos landmandmandens konsulenter eller blandt kommunens ansatte være med til at forsinke processen.

Uanset årsagerne til den langsomme sagsbehandling, har det ofte været en frustrerende oplevelse for de involverede landmænd, og det er absolut på dette område at landmændene oplever den stærkeste offentlige regulering af erhvervet.

Landbruget vil sandsynligvis fra årsskiftet blive reguleret efter en ny miljølovgivning, men der er ikke umiddelbart noget der tyder på en smidigere lovgivning eller administrationspraksis. Andre steder i landet er sagsbehandlingen kraftigt påvirket af, at administrationen af ordningen fra nytår skal overgå fra amterne til de nye kommuner. På Bornholm vil der dog ikke ske nogen ændring i de administrerende myndigheder.

I relation til VVM-screeninger oplever landmændene til gengæld en smidig og hurtig sagsbehandling. Endvidere har flere af landmændene det indtryk, at sagsbehandlingen faktisk er blevet endnu mere effektiv i den senere tid.

Miljøtilsyn, byggeanmeldelser og lokalplaner

For så vidt angår både miljøtilsyn og byggeanmeldelser har de interviewede landmænd i det store hele ingen indvendinger mod den offentlige sagsbehandling. Indenfor rammerne af det regelsæt kommunen er sat til at administrere foregår den offentlige sagsbehandling efter landmændenes vurdering både smidigt og let.

En af de interviewede landmænd har i forbindelse med en planlagt udstykning fået et vist kendskab til sagsbehandlingstider i forbindelse med udarbejdelse af lokalplaner og den pågældende landmand er temmelig frustreret over processen. På interviewtidspunkt havde landmanden et år tidligere opnået principiel tilladelse til udstykningen, men den nødvendige lokalplan var stadig ikke blevet udarbejdet. Dette blev oplevet som en urimelig lang sagsbehandlingstid.

”Bornholms Landbrug”, den erhvervspolitiske organisering

Flere af de involverede landmænd efterlyser et større politisk engagement fra den lokale afdeling af Bornholms Landbrug. De mener, at de folkevalgte skal være bedre til at forfægte erhvervets politiske interesser - specielt i de lokale medier. De mener, at en mere aktiv indsats er nødvendig specielt af hensyn til erhvervets image. Bornholms Landbrug bør aktivt gå ind og pleje erhvervets image – orientere om de faktiske produktionsforhold og fortælle om hvad erhvervet allerede gør for at reducere miljøbelastningen og forbedre vilkårene for produktionsdyrene. Der ligger en vis grad af frustration bag disse udtalelser. Landmændene føler ikke at den offentlige kritik af erhvervet er rimelig og de mener at kritikken ofte bygger på mangelfuld viden om erhvervet.

De interviewede landmænd efterlyser endvidere en mere aktiv indsats fra foreningens side i relation til Bornholms Erhvervscenter og Bornholms Erhvervsskole. I relation til Bornholms Erhvervscenter mener de, at et tættere samarbejde vil kunne gøre forenings konsulenter mere opmærksomme på støtteordninger der ligger uden for erhvervets traditionelle ordninger. Endvidere mener nogle af landmændene, at et øget samarbejde vil kunne forbedre foreningens muligheder for at sælge konsulentytelser i forbindelse med rådgivning til andre erhverv.

7.2 De fire vækstdrivere

Den overordnede regionale udviklingsstrategi i Danmark bygger på en vision om at skabe økonomisk vækst gennem en målrettet indsats indenfor de fire såkaldte ”vækstdrivere”: Menneskelige ressourcer, anvendelse af (informations) teknologi, innovation og iværksætteri. Gennem en målrettet indsats på disse områder, og gennem en styrkelse af regionale kompetenceklynger vil man øge den økonomiske vækst.

Interviewene af de seks landmænd var struktureret således at der var fokus på disse områder.

Menneskelige ressourcer

I de senere år har det bornholmske landbrug haft stadig vanskeligere ved at tiltrække medarbejdere. I relation til erhvervsskolen efterlyses en større indsats fra Bornholms Landbrugs side for at øge elevernes kendskab til beskæftigelses- og uddannelsesmulighederne i det bornholmske landbrug. Erhvervet kan ikke nøjes med at rekruttere medhjælpere fra landbrugsskolerne og i den forbindelse er der behov for at udbrede kendskabet til landbruget til andre grupper af unge der i forvejen bor på øen. Erfaringerne har vist, at det kan være vanskeligt at trække udenørs personer til medhjælperstillinger på Bornholm.

Generelt er landmændene tilfredse med de muligheder der findes for efteruddannelse og faglig opkvalificering af deres medarbejdere her på øen. For ledende medarbejdere kniber det dog med at der tilbydes kurser på tilstrækkeligt højt fagligt niveau.

Grundlæggende har erhvervet problemer med at skaffe tilstrækkelig med deltagere til basale faglige kurser, der hidtil har været organiseret i regi af Landboungdommen på Bornholm.

De interviewede landmænd er generelt relativt tilfredse med de erfa-grupper for medhjælpere som de har kendskab til. De mener at medarbejderne får stort udbytte af at deltage i sådanne grupper. De mener dog kun at der vil være meget begrænset interesse for landsdækkende erfa-grupper for ansatte.

Den grundlæggende holdning blandt de interviewede landmænd er, at det ikke vil være muligt at udbyde kurser for ejeren/ledere på tilstrækkeligt højt niveau på Bornholm. Problemet er, at det skal være relativt specialiserede kurser før det faglige niveau bliver tilstrækkelig højt og der er en begrænset efterspørgsel efter sådanne specialiserede kurser. Det anbefales derfor i stedet, at Bornholms Landbrug arbejder mere aktivt for at udbrede kendskabet til *landsdækkende* kurser der kunne være af interesse for øens landmænd.

Flere af de interviewede landmænd anbefalede, at der arbejdes på at etablere ledelses- og økonomikurser der går på tværs af eksisterende brancher, eller at bornholmske landmænd får mulighed for at deltage på sådanne kurser. I takt med, at landbrugene er blevet stadig større får bedrifterne flere og flere lighedspunkter med virksomheder inden for andre erhverv.

Flere af de interviewede understregede det store udbytte de har haft at medvirke i udenøjs erfagrupper. Disse grupper giver mulighed for at mødes med virksomhedsledere fra bedrifter der i størrelse og art minder om landmændenes egne bedrifter. Disse erfagrupper har været meget vigtige kilder til ny inspiration for mange af de bornholmske landmænd. Det blev også understreget at det til tider er nemmere at udveksle erfaringer omkring driftsledelse med personer man ikke nødvendigvis møder hver dag i alle mulige andre sammenhænge. Nogle af de interviewede landmænd har medvirket i tværnationale erfa-grupper (dansk/svenske-grupper), men erfaringerne har ikke udelukkende været positive. Landmændene mener at produktionsvilkårene i de to lande er for forskellige til, at de har kunnet få det fulde udbytte af et samarbejde. En eventuel indsats for at få bornholmske landmænd til at deltage i udenøjs kurser eller erfa-grupper bør derfor være målrettet det øvrige Danmark.

Såfremt Bornholms Erhvervsskole har kurser der kunne være af interesse for enten ledere eller ansatte på de bornholmske landbrug, så er disse kurser stort set ukendte af de bornholmske landmænd. Landmændene opfordrer Erhvervsskolen til at være mere aktiv i orientering om det bornholmske kursusudbud.

Anvendelsen af informations- og kommunikationsteknologi

Flere af de interviewede landmænd understregede gentagne gange, at landbruget efter deres opfattelse er et af de erhverv der i allerstørst udstrækning har taget informations- og kommunikationsteknologien i anvendelsen. Det gælder alt lige fra eksempelvis økonomi- og produktionsstyring, over styring af ventilation og fodring til positionsbestemt dyrkning og robotmalkning. De mener også, at anvendelsesmulighederne for den ny teknik langt fra er udtømte endnu. På den anden side, har de svært ved at se at bornholmske landbrugsvirksomheder på nogen måde kan komme til at spille en aktiv rolle i udvikling og ny anvendelse af informations- og

kommunikationsteknologi. Bornholmske landbrugsvirksomheder er udelukkende nogen der *benytter* den ny teknologi og de problemstillinger i relation til anvendelse af IKT som landmændene bringer på bane er på det helt praktiske niveau:

1. Personer og virksomheder der bor i landdistrikterne har langt dårligere muligheder for at blive koblet på Internettet end virksomheder og personer i byerne. Selvom alle i dag har teknisk mulighed for at blive koblet på nettet, så er den maksimale bredde på forbindelsen langt mindre på landet (typisk på grund af en længere afstand til den nærmeste central). I takt med at en større og større del af produktionsanlægget kræver opkobling på Internettet, bliver der tale om en reel begrænsning for udvikling af landbrugsbedrifterne. Derfor opfordres regionskommunen til aktivt at arbejde for at de løbende udvidelser af netkapaciteten også kommer landområderne til gavn.
2. Mobildækningen er utilstrækkelig. Flere af landmændene har oplevet problemer med dårlig mobildækning. Efterhånden som bedrifterne bliver større og får produktionen fordelt på flere ejendomme bliver det stadig vigtigere at mobildækningen fungerer. Endvidere bliver en stadig større del af det elektroniske udstyr der benyttes på bedrifterne afhængig af mulighed for opkobling på nettet, hvorfor et velfungerende mobilnet også her har stor betydning.

Innovation

Strukturudviklingen er gået meget hurtigt inden for landbruget. Til gengæld giver flere af de interviewede landmænd udtryk for, at de mener at udviklingen inden for den bornholmske rådgivningssektor er gået i stå. Landmændene har med deres store bedrifter brug for specialistviden på et meget højt niveau inden for en lang række forskellige fagområder og her føler de ikke længere at de kan få tilstrækkelig kvalificeret rådgivning på Bornholm. Derfor er flere af dem i større udstrækning begyndt at trække på specialister over fra. Samtidig giver flere af landmændene dog udtryk for en betydelig "lokalpatriotisme" og kan de på nogen måder få den nødvendige rådgivning på Bornholm foretrækker de så afgjort dette.

Landmændene peger på et helt klart dilemma for den bornholmske rådgivningstjeneste. I den øvrige del af landet er der gennemført en lang række fusioner mellem rådgivningscentre som derved er kommet til at dække langt større geografiske områder. Dette har givet disse centres rådgivere mulighed for at foretage en faglig specialisering hvilket samtidig gør dem interessante for en større gruppe af landmænd (eksempelvis fra Bornholm). Med kun 263 heltidsbrug på Bornholm og med hovedparten af den animalske produktion samlet på kun 130 bedrifter er kundegrundlaget selvfølgelig langt mindre Bornholm og derfor har den bornholmske rådgivningstjeneste færre muligheder for at foretage en specialisering. Derfor vil landbruget sandsynligvis hente en stadig større del af specialrådgivning fra den øvrige del af landet og den bornholmske rådgivningstjeneste vil komme til at tage sig af den basale rådgivning samt af forskellige former for serviceopgaver.

Det nye biogasanlæg vurderes som "interessant". Flere af landmændene er dog stadig skeptiske med hensyn til anvendelsen af den nye fraktioneringsteknik og med hensyn til Biokrafts A/S muligheder for at afsætte en vis del af gødningsfraktion til anden side. Denne forudsætning er jo af ret afgørende betydning for landmændenes umiddelbare interesse i projektet.

Såfremt Bornholms Erhvervscenter har tilbud, eksempelvis omkring innovation og efteruddannelse som kunne være af interesse for bornholmske landbrugsvirksomheder, så er disse tilbud stort set ukendte for de interviewede landmænd. De kender så at sige intet til Erhvervscentrets aktiviteter, når der bortses fra Bornholms Erhvervsfond, hvor landmændene er opmærksomme på, at fonden har tilbud der også kan være af interesse for landbruget.

Iværksætter

Tidligere har det været ret almindeligt, at en ung nystartet landmand har købt en ældre nedslidt ejendom som derefter via etapevise udbygninger er udviklet til en moderne rationel bedrift. Flere af de interviewede landmænd gav udtryk for, at de mener at denne etableringsform er historie. De nye unge landmænd vil i fremtiden komme til at skulle overtage store moderne produktionsanlæg i fuld drift. Dette vil stille helt andre krav til finansielle og organisatoriske evner og derfor vil forskellige former for ”partnerskaber” og ”glidende generationsskifter” blive langt mere almindelige i fremtiden.

Hvis man ønsker at gøre en indsats for iværksætterne inden for landbruget, må man derfor målrettet kunne tilbyde rådgivning og serviceydelser i relation til partnerskab og glidende generationsskifte

Nogle af de store bedrifter på Bornholm fungerer i øvrigt som rene udklækningsanstalter for nye landmænd. Om dette skyldes at unge ”med en selvstændig landmand i maven” tiltrækkes af disse bedrifter eller om det skyldes, at landmændene på disse bedrifter er bedre til at dyrke og pleje iværksættergenet hos de unge kan altid diskuteres. Mange af de unge der efterfølgende starter som selvstændige bruger samtidig deres gamle læremester som en form for mentor – især i den vanskelige opstartsfasen.

Generelt udtrykker de interviewede landmænd stor tilfredshed med den iværksætterrådgivning de modtog fra landbrugets rådgivningstjeneste i forbindelse med opstart af deres virksomheder. De mener at denne rådgivning er så god og så omfattende som de kan forlange.

7.3 Landmændenes egne forslag til andre udviklingsinitiativer

Fra Bornholms Landbrugs side har der overfor Bornholms Vækstforum været rejst forslag om en række konkrete udviklingsprojekter og i forbindelse med interview af de seks landmænd har disse forslag være diskuteret og landmændene er blevet bedt om at prioritere forslagene efter væsentlighed.

Landmændenes prioritering af deres egen organisations forslag til udviklingsprojekter ses nedenfor:

1. Energiplanter til bornholmsk biogasanlæg
2. Fra gylle til lim
3. Evaluering af fødevarerambassadørstillingen
4. Halmfyrede fjernvarmeanlæg
5. Fåre- og gedeproduktion på Bornholm
6. Frugtplantager på Bornholm
7. Rørføring af gylleudbringning
8. Fokus på havefrø

Blandt de kommentarer de seks landmænd fremførte til de 8 forslag var:

- Pas på det ikke bliver for nichepræget. Det er vigtigt at det er projekter der er til gavn for det traditionelle landbrugserhverv, der både beskæftigelses- og indtjeningsmæssigt betyder mest for Bornholm.
- Der har ikke været den store debat om de forskellige forslag. Mange af forslagene har vi slet ikke hørt om tidligere.
- Generelt blev forslag 6 til 8 ikke fundet relevante af de medvirkende landmænd.

- Rørføring af gylleudbringning blev anset for urealistisk på Bornholm på grund af små marker og spredt arrondering.
- Med hensyn til støtte til nicheproduktion, så var der delte meninger. Nogle har den holdning at fællesprojekter næsten kun kan vedrøre nicheproduktion. Andre advarer om at støtte til de omtalte nicheproduktioner ville kunne undergrave det økonomiske grundlag for eksisterende nicheproducenter.
- Forslaget ”Energiplanter til bornholmsk biogasanlæg” skal defineres bredere. Det er vigtigt at der ikke udelukkende fokuseres på biogasanlæggets behov. Dansk landbrug vil i langt højere grad end i dag kunne blive leverandør af energiafgrøder. Et eventuelt bornholmsk projekt skal se bredere på mulighederne for en bornholmsk bioenergiproduktion,

De interviewede landmænd havde også andre forslag til fællesinitiativer:

Etablering af fælles indkøbsforeninger

Dannelse af indkøbsforeninger eller andre former for fælles indkøb. Blev af flere beskrevet som en slags ”Andelsbevægelsen forfra”. Flere af de interviewede landmænd gav udtryk for, at der endnu er store gevinster at hente på at købe ind i fællesskab. Det offentlige har dog ikke den store rolle at spille i den forbindelse. Landmændene mener selv, at de indenfor erhvervet er bedst til at organisere sig selv. Derfor skal organisering af indkøbsfællesskaber ikke ses som et led i den offentlige erhvervsudviklingsindsats.

Undersøge mulighederne for en offentlig jordfordeling

Relativt tidligt i interviewforløbet blev der fremsat forslag om, at tiden måske var moden til at gennemføre en offentlig jordfordeling på Bornholm? Strukturudviklingen er i de senere år gået så hurtigt, at de enkelte bedrífers jordtilliggende efterhånden er spredt over et stort område. Selvom de enkelte jordstykker har en vis størrelse, så er det dog alligevel meget ressourcekrævende for den enkelte landmand (og belastende for de offentlige veje) at transportere de tunge maskiner den ofte lange vej fra jordstykke til jordstykke.

Forslaget er prøvet af på de øvrige interviewede landmænd, og der synes at være bred opbakning til at undersøge mulighederne og vilkårene for en offentlig jordfordeling. Det offentlige kan måske hjælpe landbrugserhvervet ved at tage initiativ til en sådan fordeling.

Støtte til fortsat udvikling af biogasanlægget

Generelt var der *meget* stor ros til Østkraft og Regionskommunen for at have turdet satse på det nye biogasanlæg i Åkirkeby, selvom der er en ikke uvæsentlig risiko ved projektet. Biogasanlægget er det offentlige ”fællesinitiativ” der har haft langt den største betydning for erhvervet i de seneste mange år. Sandsynligvis vil der imidlertid i mange år være behov for fortsat udvikling af teknologi og produktionssystemer omkring biogasanlægget. Derfor anbefaler landmændene en fortsat offentlig udviklingsindsats på området.

I princippet kan biogasanlægget ses som et skoleeksempel på et offentlig-privat samspil, forhåbentlig på længere sigt til gavn for både det bornholmske samfund som helhed som for det bornholmske landbrugserhverv. Kort fortalt er grundideen i dette projekt at behandle op til ca. 60% af øens gylle (200.000 tons) i et fælles biogasanlæg. Tidligere har det knebet med økonomien i sådanne fælles anlæg på grund af de meget store transport- og lagringsomkostninger. Men i det planlagte anlæg tages en ny separationsteknologi i anvendelse, hvilket betyder, at gyllen kan separeres ude på bedrifterne, således at tørstoffractionen i den gylle, der skal transporteres til biogasanlægget bliver langt højere. Derved bliver kørselsomkostninger og lagringsomkostninger

lavere. Ydermere er der planlagt yderligere en opkoncentrering af den afgassede gylle, til en form for granulat, der i princippet kan sælges andre steder end på Bornholm. Landmanden er således ikke forpligtet til at tage tørstoffractionen retur, hvilket fører til en lavere næringsstofbelastning på ejendommen – og dermed mulighed for en potentiel produktionsudvidelse på de enkelte bedrifter. Den flydende fraktion, der bliver tilbage på ejendommene, indeholder ca. 75% af kvælstofmængden, hvilket så i princippet giver mulighed for en tilsvarende udvidelse af husdyrholdet. Landmændene skal betale en afgift til Biogasselskabet for at få lov til at levere gødning, og et væsentligt argument for denne afgift er den potentielle udvidelsesmulighed, som landmanden får.

Østkrafts interesse i et biogasanlæg er i en vis udstrækning båret af et ønske/behov for at kunne levere en vis andel af grøn energi. Østkrafts ejer, Bornholms Regionskommune, har dog også en vis interesse i de afledte arbejdspladser en biogasproduktion vil give anledning til, og anlægget vil sandsynligvis også være med til at reducere lugtgenerne ved gyllehåndteringen.

Biogasfællesanlægget er altså et eksempel på et projekt, hvor det private erhvervsliv og det offentlige hver for sig har en egeninteresse i projektets realisering. Ingen af parterne ville have kunnet gennemføre projektet på egen hånd og landbrugserhvervet ikke haft de økonomiske muskler, der har været nødvendige for at kunne løfte projektet på egen hånd.

Det er dog på ingen måde et risikofrit projekt. Det bornholmske anlæg er baseret på en ny og ikke færdigudviklet teknologi, og historiske erfaringer – også med biogasfællesanlæg – viser, at anlæggene sjældent kan leve op til ingeniørernes forventninger. Den tekniske effektivitet bliver ofte lavere end forudset, og investeringsomkostningerne viser sig også ofte at blive højere end forudset. Så det der lige nu holdes op som et skoleeksempel på offentlig-privat samspil, kan på sigt risikere at blive et halvdryt bekendtskab for begge parter.

Det rykker dog ikke ved den kendsgerning, at det er et ualmindeligt godt eksempel på offentlig-privat samspil, og desværre er det ikke helt nemt at pege på andre lige så oplagte fælles initiativer.

8 Landbrugsklyngens forslag til indsatsområder

Nærværende minianalyse af den bornholmske landbrugssektor er blevet gennemført sideløbende med, at der i regi af Bornholms Vækstforum er blevet nedsat en klyngearbejdsgruppe for det bornholmske landbrugserhverv. Dette har givet mulighed for løbende at inddrage resultaterne fra minianalysen i klyngens arbejde.

Arbejdet i denne klynge er i skrivende stund (september 2006) langt fra tilendebragt, men gruppen vil komme med en række konkrete forslag til indsatser/projekter målrettet det bornholmske landbrug. Forslagene vil blive tilpasset Den regionale Konkurrenceevnemodel således, at der vil blive fokuseret på muligheden for at skabe vækst via en indsats inden for de fire såkaldte ”vækst drivere”. Klyngen har besluttet at arbejde inden for fem overordnede indsatsområder og indenfor hvert af disse områder vil der blive stillet forslag om en række konkrete initiativer eller projekter.

Formanden for Bornholms Landbrug (Erling Aabye Dam) blev af Bornholms Vækstforum udpeget som formand for den bornholmske landbrugsklynge. Formanden har kompetencen til selv at sammensætte erhvervsklyngen. På landbrugsområdet er det besluttet at lade den faste del af landbrugsklyngen bestå af kun to personer nemlig:

- Erling Aabye Dam og
- Thor Gunnar Kofoed

I forbindelse med klyngens behandling af forskellige problemstillinger og forslag til projekter indkalder klyngen forskellige ressourcepersoner. Foreløbig (september 2006) er følgende ressourcepersoner blevet indkaldt til møder:

- Anna Sofie Poulsen: Afdelingsleder, Natur og Miljø, Bornholm Regionskommune
- Jan Pedersen: Landinspektør
- Kræn Ole Birckjær: Chefkonsulent, arkitektur og bygninger, Landbrugets Rådgivningscenter.
- Katrine Bruntse: Planteavlskonsulent, Bornholms Landbrug
- Jannik Møller, dir. Biokraft A/S
- Carsten Mouritsen, konsulent, Bornholms Landbrug
- Hans Hansen, landmand og Lehnsgård Rapsolie
- Hans Jørgen Jensen, Leaderkoordinator for Bornholm
- Elisabeth Falk, Bornholms Landbrug

Klyngearbejdsgruppen har besluttet foreløbigt at fokusere på følgende overordnede indsatsområder:

- Den animalske produktions særlige udfordringer
- Konsekvenserne af den fortsatte strukturudvikling
- Landbruget som råvareleverandør
- Landbruget som katalysator for erhvervsudvikling i landdistrikterne
- Forbedring af landbrugets image via en målrettet informationsindsats

8.1.1 Den animalske produktions særlige udfordringer

Den animalske produktion ligger på et nogenlunde stabilt niveau på Bornholm, men produktionen samles på færre og større enheder, hvilket giver nogle nye udfordringer både i relation til naboer og i forhold til affaldshåndteringen. Disse nye udfordringer skal løses som led i erhvervets fortsatte udvikling og tilpasning til ændrede konkurrencebetingelser.

Mulige indsatser/projekter inden for dette hovedområde:

- Alternativ udnyttelse af husdyrgødning: Udnyttelse af de forskellige indholdsstoffer i gødningen til andre formål end gødning (her tænkes bl.a. på "Fra gylle til lim")
- Logistik. Koncentration af den animalske produktion medfører en række logistiske problemer i relation til affaldshåndtering, arbejdskraft, maskinhåndtering etc. Dette har indflydelse på indretninger af alt lige fra indretning af bygninger til organisering af bedrifterne.
- Bygningsindretning. De nye store produktionsbygninger er meget dominerende i landskabet. Hvad kan der gøres for at forskønne bygningerne og gøre dem mindre dominerende i landskabsbilledet?
- Staldsystemer og reduktion af ammoniakemission. Der er behov for at reducere indholdet af ammoniak i ventilations- og/eller staldluften. Kan der gøres noget for at udvikle eller afprøve nye teknologier på Bornholm?
- Projekter omkring det nye biogasanlæg ved Åkirkeby, eksempelvis afsætning/afbrænding af restprodukter eller tilsætning af energiplanter. Udvikling af dette projekt kræver direkte medvirken fra Biokraft A/S

Disse forslag har været drøftet i landbrugsklyngen og der var enighed om, at Bornholm ikke på egen hånd skal forsøge at etablere udviklings- og forskningsaktiviteter inden for området, men kan Bornholms Landbrug og Bornholms Regionskommune på nogen måde blive involveret i demonstrationsprojekter eller lignende ville det være hensigtsmæssigt. Det må sikres at det bornholmske landbrug er på forkant med den teknologiske udvikling i relation til miljøbeskyttelse, og demonstrationsprojekter er en måde hvorpå der overføres ny viden til det bornholmske landbrugserhverv. Får landbruget ikke løst de nuværende miljøproblemer med lugt og ammoniakemission vil det i sig selv bremse mulighederne for fortsat vækst.

Der planlægges foreløbigt fire delprojekter under dette indsatsområde:

- Fra gylle til lim. Fokus på kapitalfremskaffelse og relation til offentlig administrationspraksis.
- Brug af landskabsvurderinger i forbindelse med større byggeprojekter. Kan dette redskab sikre en bedre placering af produktionsbygninger i det åbne land?
- Demonstration af ny teknologi til nedbringelse af lugtgener og ammoniaknedfald
- Mulighedsanalyser i relation til udvikling af nye produkter eller processer på det ny biogasanlæg

8.1.2 Konsekvenserne af den fortsatte strukturudvikling

Den erhvervsmæssige landbrugsproduktion bliver samlet på ganske få bedrifter. Hvor ønsker det offentlige disse ejendomme placeret? Hvordan beskyttes muligheden for landbrugsproduktion og hvorledes beskyttes omgivelserne? Inden for dette hovedområde vil der være behov for en betydelig grad af privat/offentligt samspil.

Mulige indsatser/projekter inden for dette hovedområde:

- Lovgivningsmæssige og administrative begrænsninger. En lang række forskellige love begrænser i dag mulighederne for at etablere og udvikle de store animalske bedrifter. Det drejer sig om eksempelvis Landbrugsloven, Veterinærloven og Planloven. Hensigten med lovgivningen er jo netop at regulere erhvervsudviklingen og når de store bedrifter derfor oplever problemer med fortsat at vokse, kan man sige, at den overordnede lovgivning fungerer efter hensigten. På den anden side, så stammer lovgivningen fra en tid hvor bedriftsstrukturen så helt anderledes ud end i dag, og det er ikke utænkeligt at lovgivningen har fået en række utilsigtede sideeffekter. Der er ikke tale om et udviklingsprojekt for det bornholmske landbrug alene, men der er behov for et udredningsarbejde der kan afklare de lovgivningsmæssige barrierer for en fortsat udvikling af erhvervet, herunder en afdækning af de administrative frihedsgrader i forvaltning af lovgivningen
- Projektforslag: Flere kommuner/amter har allerede udviklet specifikke strategier (med fokus på den fysiske planlægning) for deres landbrugssektor. Er det muligt her på Bornholm, i et samarbejde mellem erhvervet og Regionskommunen, at udvikle en lignende landbrugsstrategi?
- Projektforslag: Den hastige strukturudvikling har medført en meget spredt og u hensigtsmæssig arrondering på Bornholm. Flere af de større bedrifter har vist interesse for en offentlig jordfordeling. Er det muligt at gennemføre en offentlig jordfordeling på Bornholm? Hvordan udpeger vi de områder hvor man skal starte? Hvad er de juridiske muligheder og begrænsninger?
- Projektforslag: Fastlæggelse af kriterier for udpegning af fremtidige landbrugsområder diskuteres/fastlægges (relation til udvikling af andre erhverv og til bosætningsbehov). Dette projekt kan måske delfinansieres via Regional fonden

Landbrugsklyngen har diskuteret de forskellige projektforslag og foreløbigt er det aftalt at arbejde med følgende fire pilotprojekter (det vil sige afklarende undersøgelser) under dette indsatsområde:

- Kriterier for udpeging af fremtidige landbrugsområder.
- Udvikling af en regional landbrugsstrategi for Bornholm
- Mulighederne for en offentlig jordfordeling på Bornholm
- Mulighederne for at benytte rør til udbringning af gylle.

8.1.3 Landbruget som råvareleverandør

Landbruget har traditionelt været leverandør af animalske og vegetabiliske fødevarer. Specielt inden for den vegetabiliske produktion kan afgrødernes forskellige indholdsstoffer imidlertid benyttes i forskellige nonfood produktioner. Denne biologiske produktion af råvarer forventes at få stærk stigende betydning i de kommende år.

Bornholms landbrug har selvfølgelig ikke mulighed for selv at gennemføre større forsknings- eller udviklingsprojekter på området, men er det på nogen måde muligt at involvere Bornholm i forskellige former for demonstrationsprojekter, eller kan man på anden måde sikre det bornholmske landbrug hurtig adgang til ny viden på området?

Mulige indsatser/projekter inden for dette hovedområde:

- Produktion af bioethanol på basis af grønmasse
- En analyse/beskrivelse af det bornholmske klima og hvilke specialproduktioner (højværdiprodukter) dette klima giver mulighed for. Det kunne eksempelvis være græsfrø, havefrø, frugt, bær eller lignende.
- Biobrændsel. Afdækning af afgrøder der kan supplere den planlagte produktion af biogas på anlægget i Åkirkeby

Projektforslagene skal drøftes på et kommende møde i landbrugsklyngen.

8.1.4 Landbruget som katalysator for erhvervsudvikling i landdistrikterne

Landbrugets strukturudvikling er gået meget hurtig i de seneste 10-år og dette har medført tab af en række virksomheder og arbejdspladser i landdistrikterne. En række produktionsbygninger er blevet overflødiggjort og der er i hvert fald i teorien mulighed for at flytte andre former for erhvervsaktivitet ind i disse bygninger og på den måde få genskabt noget af det tidligere "liv på landet".

Modsat kan man selvfølgelig have den holdning, at landbruget har en hel reel interesse i at det åbne land affolkes. Desto længere der bliver mellem naboerne jo færre bliver de potentielle naboproblemer selvfølgelig også. Hvis det er landbrugets holdning, skal man selvfølgelig ikke engagere sig i landdistriktsudvikling.

Spørgsmålet er, har landbruget, landbrugets organisationer og landbrugets rådgivningstjeneste en særlig rolle at spille i relation til landdistriktsudvikling? Det kommende landdistriktsprogram vil kanalisere yderligere midler fra den traditionelle landbrugsstøtte til generel landdistriktsudvikling og organisationen "Dansk Landbrug" har den holdning, at erhvervet (organisationen) aktivt skal involvere sig i landdistriktsudvikling, bl.a. i form af at tilbyde rådgivning på området.

Foreløbige ideer til projekter/aktiviteter under dette indsatsområde:

- Landbruget som naturforvalter (multifunktionelt landbrug)
- Alternativ anvendelse af tomme bygninger
- Landboturisme og forskellige former for oplevelsesprodukter
- Animalsk nicheproduktion med tilknytning til jordbruget (nicheproduktion hvor krav til selve produktionsformen udgør en væsentlig del af produktets kvalitet/historie)

Projektforslagene skal drøftes på et kommende møde i landbrugsklyngen.

9 Konsulentvurdering. Landbrug og regional udvikling

I afsnit 8 har erhvervet (via landbrugsklyngen) foretaget en vurdering af de udviklingsopgaver som erhvervet selv anser for de mest presserende og samtidig er de kommet med en række foreløbige forslag til udviklingsinitiativer. Flere af resultaterne fra denne minianalyse er således allerede i færd med at blive anvendt af landbrugsklyngen. De forslag og ideer som landbrugsklyngen allerede er begyndt at arbejde med vil således ikke blive omtalt yderligere i dette konkluderende afsnit.

Imidlertid har landbrugsklyngen selvklart ikke kunnet forholde sig til alle de udviklingsopgaver erhvervet står overfor, og derfor vil vi fra Center for Regional- og Turisemeforskning afslutningsvis komme med nogle vurderinger der kan supplere de forslag der allerede arbejdes med i landbrugsklyngen. Herunder vil vi komme med en vurdering af erhvervets muligheder for at indgå som kompetenceklynge under Bornholms Vækstforum.

Betragtningerne i dette afsluttende afsnit står således udelukkende for CRT's egen regning. Nogle af betragtningerne er formuleret med en vis "snert", men de er absolut positivt ment og det er håbet at erhvervet vil modtage anbefalingerne i samme ånd.

Den bornholmske landbrugssektor udgør endnu ikke en kompetenceklynge

På nationalt plan er der ingen tvivl om, at landbruget og fødevarerektoren fortsat udgør landets største og mest velfungerende kompetenceklynge. Danmark er således stadig i bund og grund et landbrugsland og over 20 pct. af landets samlede eksport stammer fra landbrugs- og fødevarereproduktionen.

En geografisk samlokalisering af en række virksomheder inden for samme eller beslægtede brancher, udgør imidlertid ikke af sig selv en klynge. Det afgørende er om aktørerne opfatter sig selv og agerer som en klynge, og set på denne måde kan man ikke sige, at der eksisterer en regional kompetenceklynge inden for landbrugs- og fødevarereproduktionen på Bornholm. I fødevarerektoren, indenfor landbruget eller i landbrugets forskellige serviceerhverv på Bornholm er der ikke specifikt afsat ressourcer eller etableret (forretningsmæssige) forbindelser med henblik på eksempelvis at udvikle nye produkter eller produktionsprocesser.

Set på denne måde har den bornholmske landbrugs- og fødevarerektor som udgangspunkt en dårlig forudsætning for at påtage sig en aktiv rolle i den regionale udviklingsstrategi. På den anden side er landbrugserhvervet gennemorganiseret og landbrugets forskellige organisationer har en over hundrede år gammel tradition for at samarbejde omkring udviklingsopgaver, så dette taler for muligheden for at etablere en kompetenceklynge inden for erhvervet.

Kan bornholmske landbrug blive en kompetenceklynge?

Selvom de enkelte landbrug er betydeligt større i dag end for bare 10 år siden, så er der dog ikke – som inden for flere af de andre brancher – nogen enkeltvirksomhed der har finansielle og ledelsesmæssige ressourcer til at være drivende i etablering af en regional kompetenceklynge inden for landbruget. Hvis det bornholmske landbrug derfor ønsker at få en rolle som kompetenceklynge i relation til den regionale erhvervsudviklingsstrategi kræver det sandsynligvis, at organisationen ”Bornholms Landbrug” beslutter at påtage sig en aktiv rolle i denne proces og det betyder blandt andet at der skal kanaliseres finansielle og organisatoriske ressourcer til denne opgave.

Hvis det bornholmske landbrugserhverv skal opnå en placering i relation til fremtidige innovationsprojekter kræver det en målrettet lobbyvirksomhed fra erhvervets side. Det er muligt at Bornholms Landbrug vil vurdere sådanne innovationsprojekter som uinteressante for foreningens medlemmer, men i så fald bør organisationen ”tone rent flag” og meddele at man ikke ønsker at optræde som kompetenceklynge i forhold til Bornholms Vækstforum.

Hvor er ”Brygger Jacobsen?”

Landbruget har gennem de seneste år gennemlevet en meget hastig strukturudvikling og mange bedrifter er gået fra at være traditionelle landbrugsvirksomheder til at være ”rigtige” virksomheder med en anseelig balance og omsætning

Således har de 106 heltidsbedrifterne i den bornholmske regnskabsdatabase en gennemsnitlig aktivmasse på 17,6 mio. kr. og en gennemsnitlig egenkapital på 7,8 mio. kr. Nogle af de specialiserede driftsgrene har oven i købet en aktiv- og egenkapitalmasse der i væsentlig udstrækning overstiger dette gennemsnitlige niveau.

Antager man nu at dette gennemsnitlige niveau for aktiver og egenkapital gælder for samtlige heltidsbedrifter på Bornholm (263 stk.), så udgør heltidsbrugets aktivmasse 4,63 mia. kr. og egenkapitalen udgør 2,05 mia. kr.

I den forbindelse kunne det være interessant at spørge hvor Brygger Jacobsen er henne? Hvor er de landmænd der tør påtage sig et medansvar for udvikling af deres lokalområde eller for andre forhold der ikke snævert er knyttet til udviklingen af bedriften? Har landbruget ikke en egeninteresse i en generel udvikling af deres nærområde? Det er selvfølgelig helt legitimt ikke at have denne interesse, men så må erhvervet på den anden side også forvente en fortsat dalende politisk interesse, da erhvervet langt fra har den beskæftigelsesmæssige betydning den har haft i tidligere tider.

Har erhvervet viljen til vækst?

Ser man snævert på viljen til vækst inden for eget fagområde, så må det konstateres at bornholmske landbrug i høj grad har viljen til vækst. Landbruget har sin styrke indenfor effektivisering og produktivitetsforbedringer og på dette område har landbruget opnået fantastiske resultater gennem mange årtier. Når det kommer til udvikling af nye produkter eller nye forretningsområder er landbruget imidlertid ikke udpræget innovativ.

Over de seneste 10 – 15 år har der på Bornholm været gennemført en lang række forsøg med nye produkter eller produktionsformer. Det er imidlertid ganske symptomatisk at langt hovedparten af disse projekter er blevet finansieret med EU-midler og lokale offentlige midler. Populært sagt har landbruget i meget ringe udstrækning selv haft pungen op af lommen. Når flertallet af de mange udviklingsprojekter efterfølgende er blevet skrinlagt, er det så et udtryk for at landbruget med udpræget forretningsmæssig sans har forstået at holde sig borte fra håbløse projekter, eller har

projekterne måtte skrinlægges på grund af den manglende involvering af privat kapital og ledelsesindsats? Bortset fra nullermænd og lommeuld kommer ingenting jo af ingenting, og hvis det bornholmske landbrugserhverv ikke selv er villig til at sætte kapital og ledelseskompetence på udvikling af nye produkter eller forretningsområder er det svært at se hvorledes erhvervet skal få en aktiv rolle i den fremtidige regionale erhvervsudviklingsstrategi.

Et eksempel kunne være landbrugets noget forsigtige holdning ved etableringen af det nye biogasanlæg. På trods af landbrugets nuværende begejstring for anlægget så var det samme landbrugs begejstring og vilje til involvering noget mere behersket da ideen i sin tid blev lanceret. Dengang var det stort set umuligt at rejse penge til de nødvendige forundersøgelser og det er jo heller ikke landbruget der i særlig stor udstrækning har skudt penge i Biokraft A/S.

Et andet eksempel kunne være Håndværksslagteren, der også blev etableret som et udviklingsprojekt. Nogle landmænd har skudt penge i dette selskab, men også her har det store flertal af landmænd holdt sig meget i baggrunden, og landbrugets organisationer var også i sin tid meget tilbageholdende med at anbefale projektet.

Det er vigtigt at være opmærksom på, at det er de enkelte landbrugsvirksomheder der skal involvere sig i forskellige innovationsprojekter. Det er ikke et ansvar der udelukkende kan varetages af Bornholms Landbrug eller landbrugets forædlingsvirksomheder. Typisk har blot en enkelt heltidsbedrift i dag langt større finansiel ”råstyrke” end den erhvervspolitiske interesseorganisation Bornholms Landbrug, så når og hvis Bornholms Landbrug skal involvere sig, bliver det i højere grad som organisator og som aktør på det politiske niveau.

Udnyt styrkeposition indenfor regional fødevarerproduktion mere aktivt

Tidligere analyser har vist, at Bornholm har en erhvervsmæssig styrkeposition inden for landbrug og fødevarer. Bornholm er en af de landsdele i Danmark, hvor landbruget har størst betydning for indtjening og beskæftigelse. Analyserne konkluderer også, at landbruget i stigende grad bliver presset på den traditionelle produktion. Øget konkurrence på det globale marked presser prisen på danske fødevarer. En af konsekvenserne er, at flere fødevarer virksomheder må flytte deres produktion til udlandet, en anden konsekvens er, at landbrugsbedrifter bliver nedlagt og sammenlagt med nabobedrifterne. For at kunne fastholde arbejdspladser må landbrugssektoren derfor nødvendigvis omstille sig og i stigende grad fokusere på produktudvikling og udvikling af nye forretningsområder.

Her har Bornholm over en årrække opnået placering som en af de regioner i Danmark hvor der har været en vis succes med at udvikle og markedsføre regionale fødevarer – bl.a. hjulpet på vej af den tidligere fødevarerambassadør. Det vil være oplagt hvis landbrugserhvervet mere aktivt går ind i arbejdet med at udvikle og udvide dette indsatsområde.

Brug Biokraft A/S som springbræt til at involvere landbruget i nye innovationsprojekter

Med etableringen af biogasanlægget i Åkirkeby er der skabt en virksomhed med tilknytning til jordbrugssektoren der teknologisk må opfattes som værende ”langt fremme”. Landbruget bør aktivt udnytte denne situation og involvere sig (finansielt og organisatorisk) i udvikling af nye teknikker og processer til biogasproduktion og fraktionering af gylle.

Erhvervet mangler et strategisk efteruddannelsesprogram

Landbruget på Bornholm har efterhånden relativt få aktive erhvervsudøvere. Derfor bliver det også stadig vanskeligere at samle deltagere nok til forskellige lokale efteruddannelseskurser. De

interviewede landmænd giver også udtryk for at det bliver stadig vanskeligere at finde kurser med et fagligt indhold på tilstrækkeligt højt niveau.

Bornholms Landbrug bør have en klar politik for hvilke kurser de selv ønsker at tilbyde og hvilke der ikke længere kan tilbydes på øen. Dernæst bør organisationen aktivt ”skanne” efteruddannelsesmarkedet for kurser der kunne være af interesse for foreningens medlemmer og informere medlemmerne om disse muligheder.

Et strategisk efteruddannelsesprogram bør også indeholde overvejelser om behovet for fremtidige efteruddannelsestilbud. Hvilke former for efteruddannelse tror foreningen vil blive relevante i fremtiden, men som blot ikke er efterspurgt endnu? Det er Bornholms Landbrug der varetager erhvervsfremmeindsatsen overfor landbruget, og dette indebærer også en ”forpligtelse” til at gå foran i udviklingen af nye tilbud. Hvis foreningen eksempelvis har et ønske om at landbrugsvirksomhederne aktivt skal tage del i fremtidige innovationsprojekter, hvad er det så for kompetencer landmændene mangler og hvad kan foreningen gøre for at tilbyde den nødvendige efteruddannelse?

Følg op på det gamle forslag om at udnytte Bornholms lave salmonellaforekomst

På nationalt niveau fører Danmark for øjeblikket (september 2006) en meget aktiv strategi for i relation til EU at opnå en anerkendelse af den relativt lave salmonellafrekvens i Danmark, med tilsvarende rettigheder til at indføre handelsmæssige begrænsninger.

Bornholm har en lavere salmonellaforekomst end i det øvrige land og det anbefales derfor at Bornholms Landbrug politisk følger dette arbejdet meget nøje, med det formål – om muligt – at opnå en specifik anerkendelse af det bornholmske salmonella-program.

Brug landbrugets rådgivningssystem til generel landdistriktsudvikling

Bornholms Landbrug har, blandt andet via Landbrugets Udviklings- og Innovationscenter (LUIC), en årelang tradition for at arbejde med rådgivning til personer uden for det traditionelle landbrug, blandt andet med rådgivning til forskellige former for nicheproduktion. Denne rådgivning har nu ligget underdrejet i en årrække. I forbindelse med den igangværende omlægning af EU's Landdistriktsprogram anbefales det at genoptage denne rådgivning, da generel landdistriktsudvikling er et prioriteret indsatsområde i de kommende år. Bornholms Landbrug råder uden sammenligning over øens største rådgivningsvirksomhed og dette bør udnyttes ved mere målrettet at tilbyde rådgivning til en bredere gruppe af virksomheder i landdistrikterne.

Administrative muligheder for at smidiggøre sagsbehandlingen ved VVM-redegørelser

Sagsbehandlingen i forbindelse med VVM-redegørelser er uden sammenligning den kontakt til Regionskommunen der udløser de største frustrationer hos øens landmænd. Der er også tale om et omfattende og meget kompliceret regelsæt og der eksisterer en række formelle krav til høringer og undersøgelser der i sig selv bevirker at sagsbehandlingen bliver langsommelig. Der er dog betydelige forskelle i sagsbehandlingstiden både fra sag til sag og fra amt til amt og det bør undersøges om sagsbehandlingen kan effektiviseres.

Glem ikke landdistrikterne ved udbygning af Internet og mobilnet

Landbrugsvirksomhederne bliver, i lighed med virksomheder inden for alle andre erhverv, i stigende grad afhængige af et velfungerende Internet og mobilnet, men i modsætning til de fleste andre erhverv er landbrugsvirksomhederne (af naturlige årsager) placeret i landdistrikterne.

Dækningen med Internet og mobilnet er markant dårligere i landdistrikterne og denne manglende infrastruktur er i flere tilfælde med til at begrænse udviklingsmulighederne for landbruget.

Støtte til at trække specialrådgiver til Bornholm

De stadigt større bedrifter får i stigende omfang behov for at kunne trække på specialistrådgivning. En ekspertise der ikke altid er til rådighed på Bornholm. Bornholmske virksomheder vil i modsætning til deres kollegaer i det øvrige land derfor være belastet af direkte og indirekte rejseomkostninger i forbindelse med træk på eksterne rådgivere. En erhvervsfremmeindsats målrettet erhvervet kunne derfor sigte på at fjerne denne ekstraudgift.

Støtte til placering i landsdækkende netværk

På samme måde som øens landbrug har behov for at trække på landsdækkende eksperter for at kunne holde det nødvendige høje faglige niveau, så har øens landmænd også behov for faglig sparring via deltagelse i landsdækkende erfagrupper. Dette medfører – på samme måde som trækket på de landsdækkende rådgivere – en ekstraudgift for øens landbrug og en kommende erhvervsfremmeindsats kan sigte på at fjerne denne ekstraudgift.

Iværksætteri: Giv støtte mentorordninger inden for landbruget

Med hensyn til iværksætteri, så har landbrug altid været den produktionsbranche med flest selvstændige erhvervsdrivende og dermed også flest iværksættere. Rådgivningen til iværksætterne ser i det store hele ud til at virke, men på et område kunne indsatsen måske forbedres og det drejer sig om etablering af en mentorordning.

Allerede i dag trækker en række nyetablerede landmænd på råd og vejledning fra ældre og mere erfarne kollegaer. Dette foregår helt uformelt og uforpligtende og det skal understreges, at der fra erhvervets side ikke har været udtrykt ønske om at formalisere denne form for hjælp til iværksættere. Det er imidlertid tydeligt at nogle landmænd er mere eftertragtede som ”mentor” end andre og som led i en iværksætterindsats kunne man yde en form for støtte til det arbejde disse personer udfører.

Såfremt Erhvervscentret har tilbud af interesse for landbruget bør de markedsføres

Set i forhold til landbruget så er Erhvervscentrets aktiviteter så godt som usynlige. Landmændene ved ikke hvilke kompetencer Erhvervscentret råder over, og landmændene har intet kendskab til Erhvervscentrets forskellige tilbud.

Af historiske årsager har Erhvervscentrene ikke tidligere betjent landbrugserhvervet, fordi erhvervet tidligere har fået massive erhvervsfremmetilskud via tilskud til landbrugets konsulentordninger. Disse støtteordninger er imidlertid udfaset for adskillige år siden og umiddelbart ses der ingen grund til Erhvervscentret ikke også skulle betjene landbrugssektoren.

10 Litteraturliste

- Bornholms Regionskommune, 2005_a: *Drikkevand, kvalitet og mængder, Bornholm 2003 – 2004*. Grundvandsrapport fra Natur & Miljø, december 2005
- Bornholms Regionskommune, 2005_b: *Vandmiljøovervågning. Grundvand. Natur og Miljø*, maj 2005-
- Center for Regional- og Turismeforskning, 2004: *Bornholms udviklingsmuligheder – en SWOT-analyse*. Working Paper nr. 22, december 2004
- Center for Regional- og Turismeforskning, 2006: *Bornholmske Erhvervsindikatorer*. Præsentation for Det Regionale Vækstforum, juni 2006
- Dansk Landbrug, 2006a: *Jordbrugs- og fødevarerhvervets regionale betydning*, april 2006.
- Direktoratet for FødevarerErhverv, 2001: *Rapport for undergruppen vedrørende fødevarer*. Netpublikation fra DFFE, maj 2001.
- Fødevarerøkonomisk institut, 2003: *Vækst med vilje – analyser for det primære landbrug*. Rapport nr. 162
- Fødevarerøkonomisk Institut, 2006: *Økonomien i landbrugets driftsgrene*, 2004. Serie B, nr. 89
- Fødevarerøkonomiske Institut, 2006: *Jordbrugets prisforhold 2005*, Serie C, nr. 90
- Hedetoft, Anders, 2003: *Regional fødevarerproduktion. Rammebetingelser og udviklingsmuligheder på Bornholm*. Working Paper nr. 19 fra Center for Regional- og turismeforskning.
- Landbrugsraadet, 2005: *Forskning og innovation – jordbrugs og fødevarer sektoren investerer i fremtiden*, december 2005
- Landbrugsraadet, 2006: *Konkurrenceevne – muligheder og udfordringer for jordbrugs- og fødevarer sektoren i fremtidens globale marked*, januar 2006.
- Landbrugsraadet, 2006: *Konkurrenceevne, klynger og kompetencer. Fødevarerhvervet som garant for vækst og velfærd i en global verden*, maj 2006
- Monitor Group, 2006: *Det kompetencemæssige udgangspunkt i Danmark. Præsentation til Den Danske Regerings Globaliseringsråd*, februar 2006
- PLS-Consult, 1996: *Bornholms Landbrug. Analyse af rammebetingelser og udviklingsmuligheder*, Det bornholmske Formandskollegium, marts 1996
- Regeringen, 2006: *Fremgang, fornyelse og tryghed. Strategi for Danmark i den globale økonomi – de vigtigste initiativer*, april 2006

Teknologisk Institut, 2006: – ”*Vækst på Bornholm – barrierer og potentialer*”. Analyse gennemført på vegne af Det Midlertidige Vækstforum på Bornholm.

UdviklingsRåd Sønderjylland, 2006: *Fra Vision til Handling. Forretningsplaner der kan løfte Sønderjylland.*